Dr. G. Z. PETRESCU

CAROL DAVILA

1828 — 1884

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CULTURA, STR. CÂMPINEANU, 15

1930

B. XXIV Dec

Dr. G. Z. PETRESCU

CAROL DAVILA

1828 — 1884

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CULTURA, STR. CÂMPINEANU, 15

1930

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b30628210

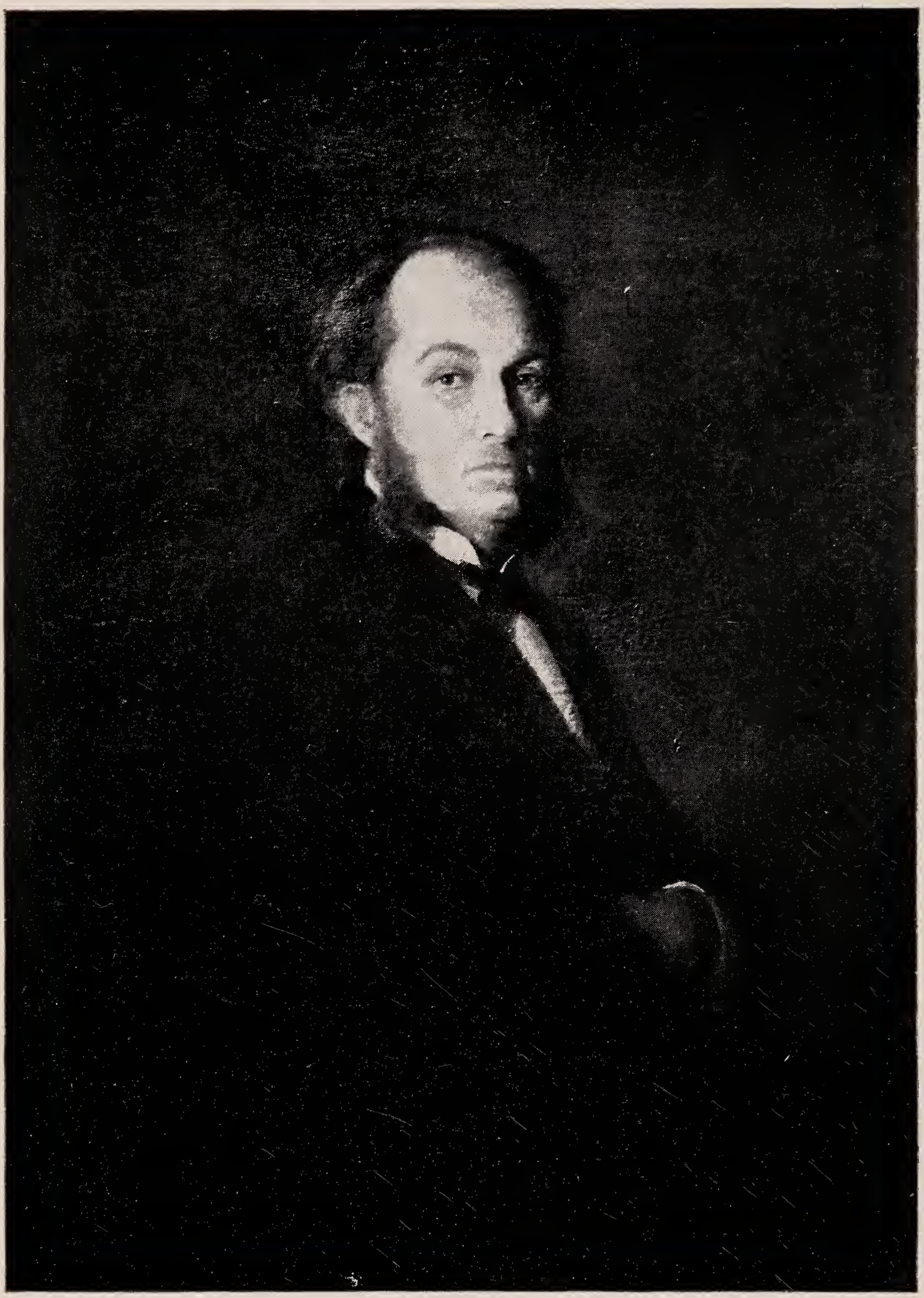

Davila de N. Grigorescu

CAROL DAVILA

1828 — 1884

A fost odată ca niciodată...

A fost odată un timp când Românii au avut belşug de oameni mari. Pe atunci bugetul ţării erà sărac, afaceri se făceau greu şi orice ambiţie ce n'ar fi servit cauzei publice erà pentru bărbaţii de Stat deşertăciune. Peste toată activitatea lor domneà desinteresul. O caldă iubire de neam şi de ţară îi călăuzea. Un entuziasm fără seamăn îl susţineau în luptele lor pentru realizarea planurilor măreţe ce făureau în folosul Patriei. Apoi, mai presus de toate aveau darul de a înălţà sufletele, de a le strânge în jurul lor şi a deşteptà într'un popor întreg, năzuinţa ca într'un avânt comun să croiască noui stări şi căi, pentru propăşirea urmaşilor săi.

A fost vremea aceea fericită, punctul culminant al renaşterii noastre morale. Iar generaţia aceea, bogată de sentimente alese şi aspiraţiuni, ne-a hărăzit Unirea Principatelor, primul pas hotărîtor spre cel mai mare eveniment din Istoria naţiunei, Independenţa, pe care, cu energie şi dibăcie au pregătit-o tot acei bărbaţi fruntaşi şi au întărit-o prin jertfa lor, ostaşii Români dela Plevna.

S'au ilustrat şi unii şi alţii. Onoare tutulor!

O jumătate de veac a trecut de atunci. Dorinţa unanimă ar fi fost ca'n serbări strălucite, să se unească cu ocaziunea acestei aniversări, veselia legitimă pentru suc-

cesul politicei şi armelor noastre în 1877—78, cu o pioasă comemorare a tuturor celor cari, atunci, au fost la înălţimea sarcinei lor şi cari mai toţi au dispărut dintre noi. Soarta însă a voit altfel. Când ceasul festiv sunase, România a aflat cu durere că pierde un Rege bun. Jalea a umplut naţiunea. În loc de serbări, a urmat doliu în toată ţara şi veselia a făcut loc îngândurării...

Dar o preamărire a celor cari au bine-meritat dela patrie se cuvine în orice ceas. Nemuritori sunt pentru noi, căci au durat cele mai glorioase monumente — *aere perennia* — ce împodobesc Istoria neamului. Şi precum trebuie să steà pe acestea adânc săpat, numele lor, le datorim de a-l întipărì şi'n minţile celor ce ne vor urmà, prin pomenirea lor necontenită. Pe toţi laolaltă să-i slăvim. Pe fiecare în parte să-l aşezăm în toată lumina ce se revarsă din chiar faptele şi cuvintele sale, lumină pentru căile posterităţii.

A face biografia unui bărbat ilustru nu este tocmai uşor, căci pentru a-i zugrăvì toate trăsurile în chip impunător se cere neapărat mare luare aminte. Dar, după cum a zis Alexandru Dumas, când scrie cineva viaţa unui Iuliu Cezar, unui Carol cel Mare sau a unui Napoleon, nu mai este nevoie de felinarul lui Diogen spre a găsì omul. Faptele sale vorbesc de sine. Apoi când, de mâna sa, a rămas aşternut pe hârtie ceva pornit din adâncul cugetului şi simţirei sale, atunci ne dăm repede seamă că felinarul lui Diogen îl avem: Dinaintea noastră, resfirându-i slovele, ca prin farmec se desprinde deslușit în licărirea unui amurg glorios drept aureolă, figura măreaţă nemuritoare ce râvnim s'o cunoaştem.

Sfântă icoană ne apare astfel astăzi, când cetim scrisorile sale[1]), unul din cei mai mari între marii Români cari au conlucrat la edificiul minunat al renaşterii ţării

---

1) Doamna Elena G-ral Perticari a avut extrema bunătate de a'mi comunicà corespondenţa ilustrului D-Sale părinte, cu mult înainte

noastre, ales între aleşi, creator, iniţiator şi educator în domeniul culturei naţionale, ba câteodată, chiar factor hotărîtor în destinele ţării; acela care s'a desvăluit în admirabila declaraţie:

„Găsind pe malurile Dunării o nouă patrie, România, o Franţă a Orientului, în ideile, tradiţiunile şi aspiraţiunile de civilizaţiune ale surorii celei mari, am devenit cu inima şi în faptă cetăţean român, cu o îndoită iubire pentru patria de origină"... marele Davila.

Că fusese străin, o spune aevea numele său; dar atâta tot. Cei ce au avut fericirea de a-l cunoaşte de aproape, bine ştiu că nimic n'a rămas străin din această măreaţă personalitate, îndată ce şi-a legat soarta de aceea a ţării pe care şi-o alesese ca patrie de adopţiune. Iar aceia cari de acum vor aflà ce a simţit el şi ce a făcut pentru această ţară, nu pot decât a se umple de mirare ce bun Român a fost: Român adevărat, mai adevărat decât mulţi Români din naştere!

Campania pentru Independenţă a fost desigur evenimentul cel mai însemnat la succesul căruia, întinsele aptitudini şi neobosita activitate de cari de mult dase dovadă Davila, a contribuit într'o largă măsură. O deosebită însemnătate însă are tocmai faptul originei străine a aceluia care, spre lauda sa şi spre binele obştesc, a participat la sforţarea aşa de uriaşă pentru ţara noastră de atunci. Important este că el ne-a venit din Franţa şi, apoi, că nu s'a aciuiat în România din dorinţă de căpătuială ca atâţi alţi medici veniţi din ţări străine. Lui i-a fost încredinţată de Guvernul francez o înaltă misiune culturală şi umanitară la noi, pe care cu sfinţenie a dus-o la bun sfârşit. Iar rolul considerabil pe care l-a

---

de a o publica. Sunt dator a'i exprimà şi aici respectoasele mele mulţumiri.

Volumul de scrisori apărut în Octombrie 1929, din nenorocire în absenţa D-nei Perticari din ţară şi deci fără corecturile D-Sale, este alcătuit într'o ordine defectuoasă şi conţine numeroase greşeli de tipar.

împlinit la 1877—78 în ajutorința sanitară a armatei, apare și el ca cea mai concretă parte a sprijinului moral și a concursului ce, de mai bine de trei sferturi de veac principatele Române, când se aflau la strâmtoare, se bucurau a-l primi dela Țara ideilor generoase, *a libertății, egalității* și *frăției.*

Intr'adevăr, încă dela primele episoade ale marii revoluții dela 1789, Principatele ce gemeau în sclavie își ațintise privirile asupra Franței și toată nădejdea naționaliștilor români se îndreptà spre poporul care scuturase jugul tiraniei. Cu primii emigrați așezați în Muntenia și Moldova începù influența franceză, iar „aceasta — cum scrie Pompiliu Eliade — stă la originea nouei noastre civilizații" [1]).

Epopeia lui Napoleon I, în cursul ei vertiginos dela Consulat la Imperiu, fascină la noi toate spiritele și cât ținù strălucirea sa, așteptările s'au întors spre acel om prodigios. De fapt, marele împărat pe care Principatele — fără a bănuì el — îl iubise atâta și'n care pusese atâtea speranțe, el care de atâtea ori le osândise la moarte, erà sortit ca însuși să le smulgă morții, fără voie și cu prețul propriului său dezastru [2]). Expediția glorioasă dar nenorocită din 1812, fu scăparea țării noastre din cel mai mare pericol prin care trecuse până atunci: înghițirea sa de către colosul dela Nord.

De atunci, rând pe rând, s'au ivit noui împrejurări cu noui nevoi, în cari țările românești n'au lipsit de a simțì intervenția salutară a marei Puteri din apus. Dela ea luaseră micile Principate conștiința națională, apoi ideea de independență politică și'n fine tendințele progresiste cari au adus o organizație de stat în stil european.

La 1821 ca și la 1848, la 1856 ca și la 1877, cuvântul și faptul francez au fost hotărìtoare.

---

1) Pompiliu Eliade. De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. *(Introd.)*. Paris 1898.

2) Ibid. pag. 256.

Din vremurile acelea datează o sumă de scrieri în cari un Lamartine, un Michelet, un Quinet şi alţi literaţi de seamă au arătat ce viu interes purtà Inteligenţa Franceză, neamului românesc, îmbrăţişând în totdeauna cu sinceritate cauza noastră şi susţinând cu căldură drepturile noastre revindecări.

România datorează Franţei dela Tratatul din Paris, desvoltarea în următorii douăzeci de ani, în cari îşi întocmise administraţia, justiţia şi forţa armată în stare nu numai de a păzì ordinea lăuntrică, ci şi de a se măsurà cu oşti duşmane. Şi armata aceasta, chemată a-şi face proba, datorà admirabilul Serviciu Sanitar care la Plevna, Rahova şi Smârdan i-a dat îngrijiri pe cât de grabnice pe atât de pricepute, geniului lui Davila, trimis, ei de către guvernul aceluia care şi-n alte ocazii manifestă solicitudinea ce-i păstrà, Împăratul Napoleon al III-lea.

Este drept că Davila nu ne-a fost trimis în ajunul răsboiului şi că Ţara Românească a avut parte să-l aibă cu mult înainte. Cu atât mai solid s'a simţit sprijinul francez când sosì ceasul primejdiei, căci răgazul nu lipsise pentru a da operei umanitare pe care a pregătit-o el, un mecanism precis şi o bogăţie de mijloace cari îi confereau expresia specifică a şcolii franceze, făcând din orice altă cooperare străină, un simplu lux suplimentar. Dela Franţa, care'n 1871 fusese sdruncinată până'n temelii şi d'abià se'ntremase. România n'ar fi putut aşteptà în 1877 ca să-i dea din fiii săi cât de puţini într'ajutor, dar nici nu i-a cerut căci ea îi hărăzise la timp unul şi bun. Cât preţuia acesta, erà ştiut de toţi.

Este iarăşi drept, că răsboiul n'a fost nici prima nici unica împrejurare, în care marele bărbat a pus în joc spre binele Ţării, nu numai toată bogăţia minţii şi sufletului ce erà în el, ci şi viaţa sa, cu un dispreţ neîntrecut de pericol şi fără nici o umbră de fală.

O capacitate prodigioasă şi multilaterală, un caracter nobil în toată puterea cuvântului, dar mai de preţ decât acestea, o inimă caldă iubitoare statornic, chiar

în pofida celor mai grele încercări şi decepţii, iată trăsăturile de seamă ale acestei personalităţi alese.

Dela prima înfăţişare, toată făptura lui Davila produceà impresia cea mai vie. Aveà pasul mlădios şi totdeodată hotărît. Erà răsărit, sprinten şi purtà sus capul bălan cu părul dat înapoi în valuri, descoperind o frunte largă. Ochi albaştrii pătrunzători, plini de blândeţe, cari puteau însă uneori să privească cu asprime, apoi o gură cu buze subţiri foarte expresive, desăvârşau figura în care se oglindea o inimă de o esenţă superioară. Cucerea pe toţi prin felul deschis cum primea, afabilitatea cu care da ajutor ori-cui i-ar fi cerut un serviciu şi darul de a vorbì uşor, cu cele mai alese expresii.

Nu'i se ertà de către unii distincţiunea şi prestanţa cari'l ridicau d'asupra celor mulţi. Îi s'a mai luat în nume de rău şi duhul său zglobiu, adesea caustic, biciuitor al năravurilor orientale, profuze în lumea noastră de atunci, încă necioplită de ajuns dar pretenţioasă peste măsură. Şi nu era el astfel numai din pornire firească, ci şi din măeastră prevedere că nu'şi ar fi putut atinge scopurile sale înalte, fără de a fi format mai întâi în jurul său caractere, elemente cari să'l priceapă şi să creadă în el, spre a-i da un concurs real, necondiţionat. Ce datorăm carierei sale prea scurte dar excepţional de rodnice, se va pomenì mereu. Să se ştie însă şi să se amintească mereu deasemenea, că toată activitatea sa a fost întreţesută cu manifestaţiile unei sentimentalităţi intense şi de o rară frăgezime. Îşi închinase zilele, în primul rând, binelui, pe care-l făceà fără încetare, apoi — şi tot pe atât — frumosului, căci amândouă le-a iubit deopotrivă. Erà o fire de poet în haina de apostol.

Davila a iubit ţara şi poporul, năzuind aprig la înălţarea unuia şi muncind din răsputeri la cultivarea celuilalt. Massa toată a Românimei, a împărtăşit-o cu grije părintească, cu devotamentul său întreg, ajutând-o neobosit şi necondiţionat cu vorba şi cu fapta, distribuindu-i cât i-a stat în putinţă binefaceri de tot felul; întreaga sa viaţă este pentru oricine o pildă de virtute rară, de patriotism şi filantropie neîntrecute.

Auspiciile sub cari s'a deschis cariera sa și cari au avut o înrâurire puternică asupra întregii sale activităţi, au fost:

Un timp foarte propice, cel puţin în privinţa dispoziţiei spiritelor; epoca Heliazilor, Goleştilor, Bolintinenilor, Bălceştilor etc., când poporul începuse a cere *lumină* și'n toate direcţiile se făceau mari sforţări pentru a împlini lipsuri lăsate de veacuri ce nu putuse fi folosite de cultură și progres.

Un om, Barbu Ştirbei-Vodă, Domnitor în adevăr luminat și însufleţit de o vie dorinţă de a face fericirea ţării sale; acela ce se gândise să'și asigure elementul cel mai nemerit, spre a realizà un aşezământ de folos obştesc în atâtea privinţe. El îi înlesnise debutul, îl sprijinise și'l apărase cu hotărîre, prea scurtul timp cât domnise. Părăsind tronul, îl lăsa cu prestigiul ce merità, acela al unui prieten stimat de Domn.

O credinţă; aceea de care s'a arătat pătruns el însuși, că nu este nici-un grad de cultură de care ar fi inapt Românul. Această credinţă a păstrat'o neclintită până ce triumfă în măsura înţeleptelor sale prevederi și'n chip strălucit a ajuns să dovedească inanitatea credinţei opuse.

In condiţii excepţionale și înzestrat cum erà, opera sa a fost ca munca unui semănător vrednic într'o ţarină aleasă...

Primit-au deapururea ogoarele mănoase ale ţării noastre sămânţă, când bună, când rea. Şi a încolţit fiecare, a crescut și a rodit, după cum i-a fost prielnică vremea mai d'în belşug sau mai slab. De luat aminte numai atâta este, că de câte ori semănătorul erà bărbat de frunte sămânţa fu de soi, și-a dat rod însutit. Dar *de frunte* ca Davila, mai rar a fost vreunul.

***

Ce știm despre copilăria lui Carol Davila?

Nimic sau mai nimic. Născut în 1828, 8/IV, la Parma — în unele acte este scris: *lângă* Parma — a fost trimis

de mumă-sa la rude ale ei din Francfort pe Main, cari avură însărcinarea de a-l crește, mai mult în taină, până la vârsta adolescenței. La aceà epocă, sub tutela și îngrijirea unui prieten devotat al familiei, Doctorul A. Guépin, făcù studii secundare la Limoges, în Franța, apoi tot în aceà țară se destină carierii farmaceutice și în Angers debută ca elev practicant într'o oficină.

Foarte curând însă fu atras de studiul medicinii și înscriindu-se în Școala *„de plein exercice"* din Angers se semnală prin inteligența sa și focul cu care îmbrățișa atât învățătura cât și îndatoririle ce aveà în serviciul spitalicesc. Fu în toate eminent, mai întâi ca student, apoi ca intern al Spitalelor, și preparator de chimie și în fine prosector, aceste trei funcții obținute prin concurs. Cursurile școlii ca și serviciul în spitale, le încheiă ca laureat.

Tristă, firește, a fost copilăria acestui ilustru bărbat; tristă și întunecată. I-a lipsit lui aceà caldă palpitație a sânului matern, care desmierdă și mângâie, amorțește durerea și trezește nădejde; aceà neadormită solicitudine blândă, care umple pruncia de o senină nepăsare, așà de dulce și de binefăcătoare. A fost ca un orfan... Și, totuș, dacă una ca aceea care după ani, când vlăstarul părăsit ajunsese brad falnic dar bătut de furtună, îi scrià: *„Cher gutes Kind*[1]*)"... „Mon bon enfant"... „Que je voudrais vous voir*[2]*)... Que ne donnerais-je pas pour vous serrer dans mes bras et vous dire quelques paroles maternelles!... Cher, très cher enfant"*[3])..., dacă i-ar fi întins brațele în adevăr și, cu hotărâre semeață, s'ar fi destăinuit lui: „Ești zămislit de mine"... sufletul său ar fi îmbrățișat cu atâta foc aceà mărturie târzie a vocii sângelui, încât ar fi iertat și uitat vitregia lipsei *ei* de lângă leagănul său... căci sufletul său erà fără prihană.

---

1) Scrisoare a Comtesei Marie d'Agoult, din Paris, 3.IV. 1853.

2) Idem din 26/X 1853.

3) Idem din 14/III 1854.

Decât, este neîndoios că lipsa aceea n'a rămas fără înrâurire asupra firii tânărului Francisc Carol. I-a dat o maturitate timpurie, o concentrație și o rezervă, care'l făceau cam posac. In schimb a fost cauza extraordinarei sale puteri de voință și a milei sale nețărmuite pentru toți desmoșteniții soartei. Puteà el, din țara sa de adopțiune, să scrie fără umbră de fățărnicie[1]: *„Je ne veux vous parler que du bien que j'ai pu faire, conformément à la parole de celle qui disait un jour: Nous devons tous aspirer à l'immoralité parmi nos amis. Nos oeuvres doivent nous survivre. Faire le bien c'est remplir la mission humaine. J'ai fait mon devoir dans la mesure de mes forces"*.

In mare parte — neapărat — i-au fost înnăscute însușirile bune ce le-a manifestat nu numai dealungul întregii sale cariere, dar și în toată viața sa de om. Și tot aceea care-i fu un timp sfetnică, pe cât de devotată pe atât de slăvită ca una ce'l cunoștea prea bine, da chezășie de aceasta, când pentru a-l îmbărbătà, în grele încercări îi declarà: *„J'ai confiance en votre étoile et surtout en ce que l'expérience a du ajouter à vos qualités innées"* [2]).

Deprins de tânăr cu munca intensă, el n'a încetat cât a trăit de a desfășura o activitate fără preget, în diferitele direcțiuni în cari împrejurările îl aduceau să-și cheltuiască puterile. In toate, gestul și fapta sa a avut mereu un temeiu de iubire și devotament neprecupețit. Ca cetățean, ca părinte, ca medic, ca educator, Davila fu un model de inimă caldă și îndurare.

Plin de entuziasm, față de întinsul câmp de muncă ce i se deschideà la 1853, când de-abià ieșit doctor din Facultatea de Medicină din Paris, fu trimis de aceasta să organizeze în Principatul Valachiei, Țara Românească de atunci, un serviciu sanitar al armatei, dar și plin de iluzii erà el. Iluziile — vai! — prea repede erà să le

1) Scrisoare către Comtesa de Charnacé, din 12/VIII, reproducând o sentință a Comtesei d'Agoult, din 18/I 1854.

2) Scrisoare a Comtesei d'Agoult, din 18/I, 1854.

piardă una câte una, nu l-a părăsit însă niciodată entuziasmul.

Sosind la București, tânărul medic nu făcù impresie prea bună asupra lui Vodă Ştirbey; nu de alta, dar n'avea decât 25 ani, şi Domnitorului îi venea greu a crede că, acest flăcău cu plete aurii, alb şi rumen la faţă ca o fetişcană, va aveà darul de organizaţie pe care-l aşteptà dela omul cerut din Franţa. Apoi îl văzu la lucru şi se lumină. Când Barbu Ştirbey părăsì Domnia, Davila aveà în el, un amic sincer binevoitor. De multe ori i-a scris în urmă fostul Domnitor: *„Cher Davila"* sau *„Cher ami"*... şi cu ce asigurare solemnă de înalta stimă ce-i juruise, căci îl preţuià şi ca om. Iată o pildă:

„Connaissant votre caractère noble et consciencieux, et comptant sur vos sentiments de sincère amitié que j'ai pu apprécier en toutes occasions je vous confie en quittant le pays:

1. *Un pli cacheté...*

2. *Un écrin... C'est un dépô sacré qui m'a été confié et que je ne puis à mon tour confier en de meilleurs mains"* [1]). Ii da o misiune delicată, dovadă de încredere nemărginită.

Cu altă ocazie, bătrânul Principe, nu se poate reţine de a manifestà călduros iubirea sa părintească pentru bunul prieten: *„J'aurais été si heureux de pouvoir vous presser sur mon coeur qui est et restera toujours pour vous comme vous l'avez connu"*... Şi mai departe: *„Je vous embrasse, cher et bon ami avec toute la tendresse du coeur"* [2]. Dar pentru a-şi câştigà această inimă, câte probe de toate virtuţile, dase tânărul, fără'ndoială!

Ce impresie i-a produs medicului francez, lumea necunoscută în care sosia, este uşor de închipuit. Atâta numai că el nu erà omul care să schimbe, după impresii, calea pe care şi-o proiectase, nici nu avea timp pentru a

---

1) Scrisoare dela Ştirbey-Vodă, din 3/15 Maiu 1859.
2) Idem, din Orşova 6/VIII, 1859.

cumpănì partea de agrement sau dezagrement ce i-o puteà oferì locul şi împrejurările în cari trebuia să se achite de o misiune atât de grea ca a sa. Gonì deci orice impresie rea şi cu hotărârea tenace care-l caracterizà începù opera căreia se închinase.

Au fost ani de trudă neînchipuită, acei câţi-va ani în cari fără ajutoare de nici un fel, avù de împlinit lipsuri simţite în tot ce priveà căutarea medicală a militarilor, luptând cu inerţia ba chiar recalcitranţa inherentă stărilor primitive. Fusese numit „Ober-Stab-Doctor", grad asimilat cu cel de maior şi aveà, ca principală funcţiune, conducerea serviciului medical din Spitalul Oştirii dela Mihai-Vodă, o adevărată ruină, focar permanent de infecţie.

Armata noastră, înfiinţată prin regulamentul Organic, mai avusese în răstimpul de 20 de ani trecuţi şi alţi medici şefi însărcinaţi cu căutarea bolnavilor dela Mănăstirea Mihai vodă, pe Orsoni, un medic mediocru, pe von Meyer, medic instruit dar lipsit de ideal şi energie, apoi pe Wittmann şchiopul, fire dreaptă dar apatică. Ca el, erau toţi străini, dar străini au şi rămas până ce au părăsit ţara fără a fi lăsat urme de vre-o activitate apreciabilă. Câtă schimbare după abia un an dela sosirea lui Davila! Spitalul, de bine de rău, erà prefăcut, epidemiile din el înăbuşite şi un corp de infirmieri pregătiţi pentru serviciu de chiar tânărul lor şef, urmau cu perfectă disciplină pilda sa de zel şi exactitudine. El, spirit pătrunzător şi prevăzător, pricepuse că cel mai mare ajutor pentru sine ca şi cel mai efectiv folos pentru armată, nu-l puteà aşteptà decât dela personalul special pe care singur şi-l va creà. Incepuse aşadar, în chip modest, prin a instrui soldaţi spre a-i face felceri.

Cu aşà un maestru, nu este de mirare că unii din aceşti infirmieri au ajuns mai târziu Doctori şi medici capabili.

Frumoasele succese pe cari le repurtau aşà de repede ostenelile lui Davila, fură întrerupte la sfârşitul primului an de două întâmplări nenorocite. Prima, un reumatism poliarticular acut, contractat în locuinţa umedă

pe care o ocupase sub Mănăstirea Mihai-Vodă, singura disponibilă în apropiere de Spital, urmat de o artrită purulentă a cotului drept, îi puse un timp zilele în primejdie.

Două luni pline zăcù în chinuri, fără familie în jurul său, fără alt sprijin moral decât, din când în când ca o adiere a zefirului după arşiţa zilei, ecoul unei duioase mângâieri din depărtare:

„Cher, très cher enfant... Vous avez bien raison de ‚penser que mon coeur est navré de vos souffrances, navré surtout de n'y pouvoir apporter à la distance où nous sommes, ni soulagement, ni consolation.

J'admire votre courage vraiment héroïque. Le destin est rude envers vous mais nous saurons le conjurer" [1])...

Au fost poate aceste cuvinte leacul magic, care i-a sporit răbdarea şi i-a susţinut puterea de voinţă într'atât încât refuză cu tărie operaţia, chiar când i se arată că singură amputaţia braţului ar puteà să-i scape viaţa. *„Je n'y tiens pas assez pour jamais vouloir la conserver à un tel prix"* [2])... afirmà el unui prieten din Franţa. Scăpă de moarte — din fericire pentru ţară — dar păstră un braţ ankylozat în unghiu drept.

Iată-l deci infirm, în floarea tinereţii, el care muncise atâta şi care mai avea atâta de făcut! Nu se puteà împăcà cu această stare. Se arătă atunci pe cât de cerbicos pe atât de ingenios întru aflarea îndreptării, pe care puteà s'o mai aştepte.

„Je viens de faire une machine de flexion et d'extension. C'est tout simplement une double goutière articulée dont les extrémités se rapprochent où s'éloignent au moyen d'une longue vis... Je souffre d'atroces douleurs et j'ai gagné environ deux pouces les premieres huit jours"... scrià aceluiaş prieten. Rezultatul erà slab şi i-a trebuit o îndelungă încordare pentru a obţine mai mult.

---

1) Scrisoare a Comtesei Marie d'Agoult, din Paris 14/III 1854.

2) Scrisoare către Marcé, din 8 Aprilie 1854.

Bolnav fiind, un alt dezastru se năruie peste el. Armatele ruseşti pornite în contra Turciei, ocupă, la începutul lunei Martie 1854, Principatele, dezarmând oştirea românească... Domnitorul este nevoit să părăsească ţara şi Comandantul trupelor de ocupaţie, Generalul Budberg înlătură pe Davila din funcţiunile sale, înlocuindu-l în Spitalul dela Mihai-Vodă cu un medic rus.

Aveà acum de ales între a se întoarce în Franţa, unde-şi puteà croì o carieră de seamă şi a rămâne în Bucureşti, spre a fi gata, când timpuri mai bune ar sosì, să reia greaua sarcină ce o acceptase.. Cu mult înainte călăuza conştiinţei sale, aceea care îl îmbărbătà cu vorbele: *„Je fais les voeux les plus constants et les plus maternels pour votre bonheur"* [1]), îi scrisese:

„Ce sera au pis-aller, une épreuve utile, si ce n'est pas la fortune, que votre mission chez les Valaques et vous retrouverez toujours ici un pis-aller" [2]).

Şi acuma nu lipsea de a-i da un îndemn categoric şi insistent:

„Pourquoi ne revenez-vous pas ici? Vous ne me dites pas le motif qui vous retient à Bucarest. Je ne le devine pas. S'il n'est pas majeur, je pense que toute considération devant céder aujourd'hui devant le soin de rétablir votre santé, il faudrait venir à Paris prendre l'avis de nos médecins et, selon toute vraisemblance, aller tremper votre bras dans les eaux souveraines des Pyrénées. A votre âge, avec votre courage admirable, votre patience et cette force de vie qui est en vous, avec l'amitié vive de tant de personnes qui vous portent un intérêt sérieux, vous regagnerez vite le temps qu'un sort cruel vous dispute. Je crains que votre convalescence là-bas, où les sujets de tristesse et d'irritation se renouvellent à toute heure, ne soit plus longue qu'en France" [3]).

El însă nu venise aci în căutare de avuţii şi aveà conştiinţa de valoarea sa, care-i garantà mai mult decât

---

1) Scrisoarea Comtesei d'Agoult, din 3/IV 1853.
2) Idem, din 11/VI 1853.
3) Idem, din 14 Maiu 1854.

„un pis-aller". Avu pe deasupra încredere *în steaua sa și în ceeace experiența adăugase la calitățile sale înnăscute*. Sănătatea știa că i-o va readuce *„cette force de vie"* a tinereții. Se decise să rămână pe loc și făcu bine.

N'a trecut decât o vară, în care se putù întremà cu totul, și când la începutul lui Septembrie, o armată austriacă readuse în Muntenia pe fostul ei Domnitor, Davila primì din Biarritz o veselă împărtășire la nădejdea ce-i creșteà în piept:

„Je vois avec une grande joie que les événements prennent un tour meilleur pour vous et je me plais à croire qu'avant peu les injustices qui vous ont été faîtes par les barbares seront réparées...[1]".

Ea fu de bun augur căci la 1 Octombrie erà restabilit în gradul și funcțiunile sale, reîncepând cu o vigoare nouă activitatea sa ce erà să devină din ce în ce mai folositoare țării. Incă din August dealtfel se făcuse apel la luminile sale, fiind teamă de holeră, care bântuià în Turcia. El, care se distinsese altădată combătând această boală epidemică în Franța, fu chemat din ordinul lui Mehmed Sadic Pașa, Comandantul Capitalei, să chibzuiască cu Comitetul Sanitar, măsuri grabnice pentru preîntâmpinarea pericolului. A redactat atunci un regulament foarte amănunțit, cuprinzând măsurile profilactice ce i se arătase a fi cele mai eficace și practice. In Martie următor primì dela Sultanul Abdul Medjid ordinul Imperial Medjidie clasa III-a.

Acele două grele încercări pe cari i le adusese anul 1854 au oțelit omul, pregătindu-l de a se plecà cu resemnare stoică în fața soartei, mai târziu, când scris i-a fost să primească lovituri ale ei mult mai crunte.

***

De când sosise în București, Davila arătase puțină aplecare pentru îndeletnicirea principală a celorlalți

1) Idem, din 13 Sept. 1854.

medici în vază de atunci: clientela. Aceasta îl oboseà, îl distrà dela ocupațiile sale absorbante și-i răpea un timp prețios. Fiind însă o natură simțitoare și prietenoasă nu s'a putut sustrage cu totul dela practica pe care i-a adus-o ca o obligație simpatia și încrederea inspirată tuturor câți îi făceau cunoștința. In cei doi trei ani în cari a practicat, a reușit a strânge câteva sute de galbeni și armat cu acest mijloc, a început a-și desfășurà geniul creator.

Iată cum expune el însuși această parte din opera sa, fără emfază, fără a se lăuda:

„J'ai fondé dans l'espace d'une année de mes propres deniers un musée d'anatomie et une bibliothéque scientifique. J'ai organisé une école de chirurgie, qui d'après la promesse de Monsieur de Talleyrand recevra sa sanction dans la congrès de Bucarest. Je puis dire que j'ai tout le mérite de cette organisation, car du 4 déc. 1855 jusqu'au 12 mars 1856 j'ai habillé et entretenu l'école à mes frais. J'ai voulu, envers et contre tous qu'elle existât. Aujourd'hui je suis contrarié dans tous mes projets par le changement de gouvernement, mais ce temps d'épreuves passera. Le Comte Coronini a visité mes établissements, m'a décerné un sabre d'honneur et, dans une lettre bien sentie m'a exprimé sa satisfaction. Vous voyez que je mèrite l'approbation de votre mère[1]*)".*

Aprobarea lui Coronini însemnà desigur mult pentru tânărul Ober-Stab-Doctor. Dar pare că mai mult ținea el la aprobarea acelei *mame* pe care o pomenește în chip așa de familiar, dovadă de evlavia ce i-o păstrà. Oare n'aveà ea mai multă grijă de ce i se întâmplà lui și nu simțea ea mai multă bucurie decât oricine, de câte ori îi reușià sârguința? Nu-l dojeneà ea câteodată ușor?

„Souvenez vous Monsieur le Docteur que vous n'êtes

1) Scrisoare către Comtesa de Charnacé, din 12 August 1856.

plus jeune!" Şi nu-i potoleà tot ea mâhnirile, cu cugetări şi sfaturi înţelepte?

„Le train du monde ne change pas; c'est toujours la même suite d'illusions et de déceptions, de préjugés et de présomption. Tachons seulement de ne pas recommencer trop souvent les mêmes expériences[2])"'.

Crease un învăţământ nou în ţară *„envers et contre tous"!* Cine erau oare aceşti toţi cari se împotriveau unui aşà mare folos adus poporului?

Erau mai ales confraţii străini mai tineri, cari n'aveau nimic în contra persoanei lui, dar pe cari îi neliniştià Instituţia, căci în concurenţa elementelor autochtone, pe care aveà să le scoată în număr Şcoala lui Davila, vedeau sfârşitul domniei lor. Erà însă printre ei protomedicul Nicolae Gussi, Român grecizat, indiferent concurenţei — fiind om ajuns — şi adversar al Şcolii numai din dispreţ suveran pentru capacitatea tineretului ţării. Când vizită pentru prima oară în 1857 şcoala în plină funcţiune, nu se ruşină a declarà în faţa elevilor că „toată osteneala era zadarnică deoarece Românul nu este în stare să înveţe medicina. Medici pentru armată se puteau aduce destui din Atena".

Acest duşman al poporului reprezintà autoritatea sanitară a Principatului. Şi mai erau şi alţii cari spuneau ca el. Davila însă aveà credinţa sa nestrămutată.

I-a fost deajuns încuviinţarea Domnitorului din 4 Decembrie 1855, pentru a deschide de îndată şcoala de chirurgie, fără a mai aştepta atribuirea fondurilor necesare întreţinerii ei, şi cu cheltuiala sa personală o duse până ce, prin decret Domnesc din 6 Martie 1856, ea fu înzestrată cu un capital special şi anumite venituri fixe. Decretul hotărà transformarea Şcolii de Micăchirurgie, înfiinţată pe lângă Spitalul dela Mihai-Vodă, cu scopul de a formà felceri militari, într'una de un rang mai înalt. De fapt însă, înfiinţând prima sa şcoală, Davila se

2) Scrisoarea Comtesei d'Agoult, din 26 Dec. 1854.

gândise la mai mult; planul său erà făcut. Scopul ce-l urmărea el deatunci, erà crearea de medici militari iar nu numai de felceri.

Pornise lucrul modest şi cu pretenţii reduse, atât din prudenţă, spre a nu pare prea îndrăzneţ şi a întărâtà pe opozanţi mai înainte de a fi făcut experienţa prealabilă, dovadă de temeinicia întreprinderii sale, cât şi din lipsa desăvârşită de mijloace didactice de care sufereà principatul.

După aducerea, cu bani agonisiţi de el, a Muzeului anatomic şi a bibliotecii, care apoi se mai îmbogăţì şi din diverse daruri, putù însfârşit, să dea instrucţiunii elevilor săi desvoltarea ce o doria. Personal se afla la dispoziţia sa, relativ bun. Nu se sfii deci a adoptà în privinţa materiilor de studii, programa şcolilor secundare de medicină din Franţa.

Erà firesc lucru ca Davila, când luă sfârşit Domnia lui Barbu Ştirbey, să fie cam îngrijat de soarta instituţiei ce de curând luase fiinţă. Totuşi Caimacamia care urmă şi noul guvern se arătară nu numai foarte favorabili operei sale, dar şi dispuşi a ascultà propunerile meritosului Director pentru toate îmbunătăţirile de adus condiţiunilor în cari ea funcţionà.

Fericirea lui Davila fu deplină când, la 16 August 1857, Principele Al. D. Ghica, Caimacamul Ţării Româneşti, decretă transformarea Şcolii de Chirurgie dela Mihai-Vodă în „Şcoala Naţională de Medicină şi Farmacie", iar Impăratul Napoleon III prin Decretul din 23 Noemvrie acelaşi an, recunoşteà Şcoala de Medicină din Bucureşti, asimilând-o cu cele secundare din Franţa şi dând absolvenţilor ei dreptul de a trece ultimele examene la orice Facultate franceză, cu obţinerea diplomei de Doctor. Şcoala se deschideà deodată cu 110 elevi. Acum îşi atinsese ţelul.

Cât muncise şi stăruise atât în ţară cât şi la Paris, unde se duse anume în toamna anului 1857, se poate uşor închipui şi s'a recunoscut deatunci. Deaceea Consiliul administrativ extraordinar, hotărînd a supune la aprobarea Caimacamului proiectul de regulament al Şcolii

de medicină, recomandă totdeodată „meritul şi zelul d-lui Doctor Davila la recompensa înaltului Guvern". Pe de altă parte, în Franța Talleyrand, care se ținuse de făgăduială, puse la cale pe deasupra decorarea lui Davila şi-i dete apoi o dovadă de deosebită consideraţie, anunţându-i în persoană telegrafic la 7/19 Ianuarie 1858, numirea sa în gradul de cavaler al „Legiunii de Onoare".

Nu trecuse un an şi din partea Regelui Sardiniei, Victor Emanuel II, Şcoala lui Davila obţinuse în acel regat aceleaşi avantagii ca şi în Franța. Lui, creatorului, îi creştea inima văzând aşà succes şi toată mulţumirea sa se revărsà în bunătatea şi grija părintească ce le arătà tinerilor, pe cari, odată cu intrarea lor în şcoală, pare-că-i înfiià pe toţi.

„El iubea pe elevi în atât — a scris Profesorul C. Severeanu, — încât şi lumea îi numià: copiii lui Davila; iar el, când vorbià de ei, îi numià *„Copilele mele"*.

„El se interesa de toate, nu pierdeà nimic din vedere". Se ocupa de sănătatea elevilor ca şi de dispoziţiile lor. Ii îndemnà la studiu, ca şi la îndeplinirea tuturor datoriilor lor civice. Ii stimulà şi-i încurajà prin toate mijloacele; astfel, prin distribuirea de premii la toţi câţi se distingeau, premii pe cari multe le procurà cu spesele sale. Dar mai presus de toate le servià de exemplu viu prin cuvântul şi gestul său, prin activitatea sa neobosită şi prin echitatea de care erà nedespărţită orice măsură ce isvorà din matura sa chibzuinţă.

Unirea principatelor, la care Davila a aplaudat din toată inima, atât ca om de bine cât şi ca sincer filo-român, aduse o dublă încununare a extraordinarei vrednicii ce arătase până atunci.

Mai întâi situaţia sa deveni cu mult mai considerabilă, fiind numit „Medic-Colonel şi Doctor de căpetenie al Armatei Româneşti", adică al unei armate îndoite de ce fusese mai înainte şi într'un principat cu o însemnătate pe care n'o avea mica Ţară Românească a lui Ştirbey-Vodă.

A urmat însă altceva, care pentru el erà fără îndoială o satisfacţie superioară şi mult dorită totdeodată, căci pentru ea îşi depusese toată silinţa. Aceasta a fost înălţarea elevilor celor mai înaintaţi ai şcolii sale, în număr de zece, „la rangul de Medici de batalion cl. II, asimilaţi gradului de sublocotenent". Erau primii medici autochtoni puşi în slujba oastei. Cu ei organizaţia Serviciului Sanitar militar luà înfăţişarea visată de marele lui întemeietor şi deacum el puteà sperà că fără de piedeci, cu timpul o va aduce la desăvârşire.

Tot în anul 1859, Spitalul Oştirei putù părăsì mănăstirea Mihai-Vodă spre a se instalà într'un local clădit special şi care, pe lângă spaţiul îndestulător ce-l oferia instituţiei prezintà şi condiţiuni higienice apreciabile. Aceasta fu iarăşi o isbândă a lui Davila.

Cuza-Vodă ştiù să-l preţuiască; îi arătà întotdeauna cea mai mare deferenţă. Decum şi-a organizat Statul Major Domnesc, nu lipsì de a cuprinde în el şi pe Medicul-Şef al Oştirei şi acesta fu unul din aleşii cu cari Domnitorul se duse la Constantinopole spre a se prezintà Sultanului.

Dar afară de aceste onoruri cu cari se răsplăteau atâtea merite, Alecsandru Ion I se gândì şi la demnităţi noi cu cari înveştindu-l, putea să-i lărgească câmpul de activitate, ceeace corespundea în totul năzuinţelor neobositului organizator. Măsura şi-o dase în armată; rămânea ca să fie pus în poziţie de a folosi ţării pe cât se simţeà el şi-l vedeau toţi că este capabil. Fu numit mai întâiu Efor al Spitalelor civile şi semnală de îndată prezenţa sa în această însemnată Instituţie prin două inovaţii capitale: Concursul pentru ocuparea posturilor de medici în spitale şi consultaţiile gratuite pentru săraci ce nu se internau. In anul următor însă a ajuns să poată da o şi mai mare desfăşurare talentelor sale prin numimirea sa în capul Administraţiei generale a Serviciului Sanitar, cu titlul de Inspector general. Anul 1860 fu cu deosebire rodnic. Eforia Spitalelor Civile înfiinţează Internatul de medicină şi admite prin concurs 12 elevi din al doilea rând al şcolii, în locuri de Interni de pe la di-

feritele spitale. Pe alţi şase elevi din prima promoţie şi anume din cei ce fusese înaintaţi medici de batalion, Guvernul îi trimite în străinătate, patru la Paris şi doi la Turin, pentru a-şi trece doctoratele. Davila însoţi pe cei ce se duceau în Franţa, având el însuşi o misiune de studii în folosul spitalelor.

Grădina botanică dela Cotroceni, altă admirabilă creaţiune a Directorului Şcolii de Medicină, datează din acelaşi an, fiind lucrată de horticultorul Ulrich Hoffmann, însă după un plan întocmit cu Davila încă din 1857.

In fine tot în 1860, Davila pune bazele Farmacopeei române, prin numirea unei comisiuni la Administraţia generală a Serviciului Sanitar, cu însărcinarea lucrărilor pregătitoare. Acestea se terminară curând şi urmă elaborarea definitivă a operei care se încredinţă farmacistului român Const. C. Hepites.

Dar activitatea continuă a lui Davila nu se exercità numai în sferà organizaţiei şi administraţiei. Ocupaţiile ştiinţifice şi profesionale îl pasionau şi ele, după cum a arătat elevul său Grecescu: „Avea dicţiunea magistrală şi măreaţă; expunerea sa, limpede şi cu şir, pe care ştia s'o împodobească cu oarecare cuvinte de spirit şi de *à propos* ce-i aparţineau, erà largă în vederile sale, măsurată, coherentă, neobositoare şi lesne de înţeles de fiecine". Fiind specializat în chimie încă de pe când studia la Angers, unde fusese preparatorul lui Malagutti, erà natural ca să-şi ia sarcina de a predà aceà ştiinţă în şcoala fundată de el. Dar nu se mulţumi cu atât şi pe lângă cursul de chimie care şi-l rezervă toată viaţa sa, mai făcù un timp şi curs de bandaje şi aparate de fracturi, precum şi de clinică medicală.

Apoi, ca şi cum râvna sa de a răspândì lumina în jurul său s'ar fi simţit stânjenită de numărul prea redus de auditori ce-i ofereà şcoala, deschise chiar în 1856, în Colegiul Sf. Sava, o serie de conferinţe publice de chimie, însoţite de experienţe şi demonstraţii practice, cari avură loc în toate duminicile de vară până în 1859. Aceasta erà o noutate pentru publicul Capitalei şi succesul

ei fu deplin. Auditorul numeros şi ales urmă cu mare ardoare de a se instruì lecţiunile pline de farmec ale maestrului. Felul cum le făceà îi sporiră nu numai reputaţia de savant dar şi popularitatea.

La una din conferinţe, între alte trăsături de duh, dete şi pe cea următoare: Voind să probeze o reacţiune prin ştergerea cernelei de tipar, luă o bucată de ziar şi o muiă într'un lichid. Preparatorul însă pregătise o soluţie prea slabă şi cerneala nu se şterse. Ziarul din întâmplare erà „Românul". Atunci, cu un ton jumătate glumeţ, jumătate pătruns, Davila declară: „Vedeţi că Românul nu piere"! Intărind pe urmă soluţia, reuşi experienţa cu altă maculatură, în mijlocul aplauzelor generale.

***

Anii treceau, aducând necontenit dovezi noui de destoinicia fără seamăn a celui ce ajunsese în capul tuturor instituţiilor medicale ale României, iar legăturile sufleteşti dinre el şi ţara căreia se devotase, se înmulţeau şi se strângeau din ce în ce mai mult. Aceea însă care trebuia să le cimenteze pe toate prin duioşia şi puterea sentimentelor ce-o împrejmuiau, întemeiarea unui cămin familial propriu, în sânul societăţii de care nu se mai putea despărţì, n'a fost pentru el decât un izvor de amare suferinţe. In 1860 când se putea simţi fericit, privind chiar cu oarecare mândrie înapoi la ce produsese el în 6—7 ani, moartea îi răpi aproape deodată, o soţie iubită cu care erà căsătorit de mai puţin ca un an şi primul său copilaş.

Durerea sa fu mare. Dar acum nu mai erà singur, aveà familie care cu el plângeà pe cea pierdută şi nu-i lipseau prietenii spre a-i aduce cuvinte de mângâiere şi îmbărbătare. Unul din cei dintâiu fu însăşi Domnitorul de odinioară, pe prietenia căruia de mult ştià că se poate bizui. El îi scria din Nizza la 7/19 Martie 1860:

Cher Davila,

Je ne viens pas vous consoler mais mêler mes larmes aux vôtres. Au milieu des illusions du bonheur vous venez d'être réveillé en sursaut par un coup de foudre. A votre âge les impressions sont vives. Votre première épreuve a été des plus rudes; mais, cher ami, c'est la destinée de l'homme. La vie n'est qu'une lutte continuelle. Heureux encore celui qui y a entrevu quelques heures de bonheur.

Recueillez cher ami toutes vos forces, ne vous laissez pas abattre par l'adversité. Si quelque chose pouvait contribuer à adoucir votre peine, veuillez croire qu'il y a des coeurs qui sentent tout ce qui se passe dans le vôtre et en partagent toute la douleur...

Ştirbey

La vârsta sa, de sigur, nu se puteà lăsà a fi doborât de adversitate, el un model de energie dovedită în atâtea împrejurări!

Se reculese şi se întremă repede, adăugând încă la firea sa altruistă până la extrem, în care se manifestă atunci imperios o lature de aleasă gingăşie: Grija de orfani.

Impresii vii, negreşit, avusese. Dar cea mai vie a fost aceea produsă de faptul că-şi văzù o clipă pruncul rămas fără mamă şi aceasta în inima sa ce sângerà, îşi avù răsunetul. Davila se mângâiă luând o hotărâre mare.

Maria Davila, dispărută dintre vii în floarea tinereţii, erà fiica unică a unui medic francez C. A. Marsille, stabilit în ţară din timpul lui Gr. Ghica şi însurat cu o fată de boier, Sultana Colceag, stăpână pe o avere însemnată. Erà şi aceasta o femeie de bine şi, faţă de grozava nenorocire ce o isbise, nu puteà să-şi astâmpere întrucâtva focul inimii, decât îmbrăţişând cu grăbire idea generoasă a nobilului ei ginere: El îi restituia toată zestrea fiicei pierdute, pe care o moştenià prin decesul copilului, îndrumând-o ca din această bogăţie să întemeieze o instituţie pentru creşterea orfanilor. Aceasta fu obârşia Azilului de fete dela Cotroceni.

O asemenea munificenţă ar fi însemnat din partea celor mai mulţi un gest frumos, netăgăduit lăudabil în sine, dar banal. Din partea lui Davila erà cevà mai mult decât un sacrificiu bănesc. El nu aducea prinos un simplu ajutor material unui aşezământ, a cărui grije alţii s'o poarte mai departe, ci odată cu un început, făceà şi un legământ ca, pe viaţă, să-şi consacre o bună parte din forţe şi sentimentele cele mai alese, unei supravegheri de toată clipa a fundaţiei sale de caritate. I se devotă deci cu aceiaşi nesfârşită solicitudine şi abnegaţie ca şi Şcolii de Medicină.

Ce a fost azilul dela Cotroceni în vieaţa lui Davila şi mai ales, ce a fost Davila pentru azil, se desveleşte din o parte a corespondenţei nobilului donator cu a doua soţie a sa, Anica Racoviţă, nepoata Goleştilor, femeie în toate demnă de a fi părechea unui bărbat ca el, care se asociă cu toată inima la conducerea operei filantropice.

Primul lăcaş în care s'au adăpostit orfanele adunate de Davila, fu chiar locuinţa sa, fosta casă a Doctorului Marsille, din ulita Colţei, apoi o vilă ce aveà în via sa de pe dealul Cotrocenilor. Infine după trei ani de existenţă, azilul de fete dobândì pentru instalarea sa definitivă o clădire proprie, datorită intervenţiei Doamnei Elena Cuza, şi aşezată în apropiere de reşedinţa princiară. Instituţia primì atunci numele de *„Azilul Elena Doamna"*, dar sufletul ei rămase Anica Davila, blânda şi dulce mamă a elevelor, ce a fost această fiinţă superioară, virtutea întrupată.

„Nimeni nu-i dăduse această însărcinare, şi-o luase ea singură; şi nu din simţimânt de datorie, nu spre a-şi câştigà pâinea de toate zilele, ci din neastâmpărul de a face bine, îşi jertfise ea tihna orelor sale de repaos. Iubirea către sărmanele copile a făcut-o să se ostenească şi singură iubirea acestor copile erà răsplata ostenelei ei [1]..."

---

1) I. Slavici, Azilul Elena Doamna.

Davila însă nu conducea azilul numai ca o îndeletnicire de agrement sau o distracţie pentru ore libere. El căută să dea acestei Instituţii toată desăvârşirea pe care o ambiţionà pentru tot ce înjghebà el şi îi închina grija sa neadormită. Reuşi astfel să facă o şcoală model, atât în privinţa învăţăturii şi educaţiei pe care o da, cât şi în aceea a ordinei interioare, cu programe şi metode raţionale, cu un personal ales şi o frumoasă zestre materială, asigurând din primii ani funcţionarea ei ca un mecanism de orologiu şi cu rezultate spre uimirea tuturor. Apoi, ca şi cum i s'ar fi părut c'a rămas dator ceva celuilalt sex, înfiinţă încă un azil, pentru băieţi, cu învăţătură de carte şi unele meserii, având şi o secţie de copii surdo-muţi. Noul institut, adăpostit şi el câţi-va ani în pavilioanele din via de la Cotroceni, fu începutul „Orfelinatului Sf. Pantelimon". Nici acesta n'a purtat numele ce s'ar fi cuvenit... *Sic vos non vobis!*

Intr'o neţărmuită iubire cuprindeà Davila pe copiii aceştia de aproape toate vârstele, considerându-i laolaltă ca o vastă familie a sa, şi aceasta a dăinuit încă şi când se înmulţise numărul copiilor săi proprii, pe cari i-a crescut în mare parte alături cu orfanii.

Intre timp, aici, colo, pe unde mai zărià lipsuri şi nevoi, propuneà îndreptări sau creaţiuni din nou şi când lucrul i se părea indispensabil nu-şi cruţà puterile şi nu se lăsa până nu-l aduceà la îndeplinire. Astfel pe la sfârşitul anului 1862 reuşì să înjghebe cu mijloace modeste, mai ales din economiile farmaciei armatei, un laborator de chimie pe care-l puse în curând sub administraţia Eforiei spitalelor Civile, iar mai târziu a Ministerului Instrucţiei publice, sub care a ajuns Institutul chimic universitar de astăzi.

Intre 1862 şi 64 mai avù de luptat nu puţin pentru constituţia definitivă ce o are şi astăzi Eforia Spitalelor Civile. Alături de el erau I. Cantacuzino şi Nic. Creţulescu. Câte-şi trei au meritul de a fi asigurat existenţa şi autonomia Instituţiei.

Cu anul 1863 încep a venì din străinătate unde au obţinut gradul de Doctor, primii absolvenţi ai Şcolii lui

Davila şi de acum şirul se urmează câţiva ani dearândul, în condiţiuni îmbucurătoare şi cari dau creatorului învăţământului medical românesc, o satisfacţie amestecată cu puţintel orgoliu, dealtfel, prea legitim. Succesul erà desăvârşit.

Cu câtă plăcere vedeà prosperând şcoala! Cu ce înflăcărare scrià în 1868 despre tinerii pe care-i vedeà adunându-se cu râvnă şi încredere la concurs:

„La rentrée de l'école est superbe: pour 5 places vacantes, 82 demandes; tu imagines que je ne sais que faire ni où donner de la tête. Il y a une masse d'élèves des districts, de Mehedintz comme de Cahul, des jeunes gens superbes, des paysans avec opinci et caciula qui demandet fièrement de devenir docteur. Rien que cela, jugez un peu, et chacun de raconter que son cousin, son camarade ou celui de son frére ainé est parti comme lui et qu'aujourd'hui il est médecin de régiment, médecin primaire de district, etc. Voyez le succés...[1]"

Şi apoi bilanţul acesta:

„La cinquième année d'études se compose de 62 élèves qui termineront les examens jusqu'à pareille époque de l'année prochaîne. 40 étudiants se trouvent à l'ètranger. 61 forment la quatrième année; voilà donc pour 1869 au moins 20 docteurs, 20 licenciés...". Erau de sigur rezultate cu cari se puteà impune tăcere celor porniţi pe bârfeală.

O instituţie iarăşi admirabilă, a fost aceea a „Micilor Dorobanţi", pe care în dorinţa sa de a se interesà de cât mai mulţi — de *toţi* copiii, dacă s'ar fi putut — Davila a creat-o după modelul „Batalioanelor şcolare" din Franţa. Cine nu l'a văzut în Cişmigiu la serbarea anuală, înconjurat după exerciţii de sute de băieţei cărora le distribuia premii, arme de lemn sau cărţi, a

1) Scrisoare către soţia sa, aflată la Goleşti. Sept. 1868.

scăpat o priveliște din cele mai pline de farmec. Popularitatea sa ajunsese fără seamăn. In toată țara numele său erà pomenit de mic și mare și se bucurà de un prestigiu unic.

Nu se poate zice — cum a scris Dr. D. Grecescu — că Davila a ajuns în 1864 la apogeul măririi sale, căci și mai târziu el a continuat a acumulà titluri de glorie. Și, dacă a avut de luptat din ce în ce mai mult cu intrigile și piedicile invidioșilor, el totuși n'a pierdut din hotărîrea sa, ci a înălțat cât mai mult piedestalul, de pe care urmà să se impue uriașa sa personalitate, pătrunsă mai înainte de orice de lealitate și filantropie. Vremea de după 1864 a fost epoca în care caracterul său a putut să se manifeste în tot ce conștiința muncii depuse și experiența repede dobândită sporise din fondul său nobil, o fermitate neclintită și o mărinimie din care nu lipsià ceva mândrie, cât îi șade bine unui om ce poate mult.

Inlăturarea sa din capul serviciului Sanitar civil, în toamna anului 1864 și înlocuirea sa (ce deriziune!) cu cel mai puțin capabil Director pe care l-a avut acest serviciu vreodată, el a privit-o de sus și nici n'a reacționat, știind prea bine că încetând motivele oculte cari adusese această schimbare, prestigiul și influența sa nu puteau reapare decât mărite. Incă din 1865 își reluà locul în fruntea Eforiei Spitalelor, din care deasemenea fusese scos și — spre folosul Instituției — păstrà cât trăi această înaltă funcțiune. Intrà totdeodată în consiliul Sanitar Superior, în care fu cea mai vie figură.

Obținând în 1866, marea naturalizare, cu unanimitatea voturilor Parlamentului, se regulà în sfârșit o stare de fapt. Davila erà încetățenit de mult cu trupul și cu sufletul. Nu se puteà considerà noua sa situație ca o recompensă deosebită, după serviciile eminente ce le adusese țării. Erà dreptul său. Nu-și pusese el -ntr'adevăr, chiar cu un an mai înainte, de două ori vieața în pericol, în epidemia de tifos dela Telega și cea de holeră din Brăila, contractând la căpătâiul bolnavilor ambele boale una după alta?

Nu-l încetăţenise de fapt marea familie pe care i-o constituiau Şcoala de medicină şi azilul de fete orfane, copiii săi sufleteşti, pe lângă copiii săi proprii, copii crescuţi româneşte?

Nu erau atâtea opere ale sale, cari ca tot atâtea verige îl încătuşau de acest pământ, mai strâns decât o întreagă spiţă de neam?

Deaceea şi raportorul proiectului de lege special, în Senat, puteà spune cu drept cuvânt că „votarea acestei naturalizaţiuni este o datorie de onoare" şi „un titlu de recunoştinţă al ţării". Iar mica opoziţie pe care o întâmpină tot acì, nu ridică decât obiecţiuni în privinţa formei proiectului, fără a combate nicidecum propunerea.

***

Imprejurările anului memorabil 1866 au dat lui Davila prilejul de a desvoltà însuşiri prin cari s'a distins pe un nou teren, acela al afacerilor de Stat. Făcând parte din delegaţia însărcinată de a oferi tronul României Principelui Carol de Hohenzollern, contribuì în mod covârşitor la ducerea delicatei misiuni la bun sfârşit. In Castelul din Düsseldorf, unde nerăbdarea tuturor în privinţa întorsăturii ce aveau să ia evenimentele, erà ţinută în cumpănă de vrăjmăşia auspiciilor sub cari urmà să se facă proclamaţia, focul patriotismului său sincer şi entuziasmul său comunicativ au răzbit în cele din urmă şovăiala tânărului Principe, izbândă care pentru ţară însemna garanţia unui viitor cum îl visa de mult. Şi erà totuşi îngrijat şi el căci situaţia erà foarte turbure, după cum se vede din scrisoarea ce o scria din drum spre Germania: *„pas d'argent, pas de crédit, pas d'autorité, plus les intrigues étrangères qui grandissent avec les événements!"*... Ca în totdeauna însă nu-şi pierde curajul; recurge la mijloace îndrăzneţe: în cabinetul de lucru al Principelui, în aşteptarea acestuia, în seara de 1 Mai, desfăşură o hartă mare a micei ţări ce-L alesese şi teritoriile astăzi recâştigate, apoi dumireşte uimirea ce o arată El, când îl salută cu gestul em-

fatic şi cuvintele ce au fost de bun augur: „Viitorul Regat al Majestăţii Voastre".

Cu spiritul ager şi fin cu care erà înzestrat, Carol I cunoscù repede valoarea acestui sfetnic şi ca predecesorii săi, pe lângă deferenţa deosebită pe care o avu dela început pentru el, n'a întârziat a-i arătà o încredere nemărginită. Printre puţinii privilegiaţi destinaţi a escortà în călătoria prin ţară pe noul Domn, acestà ţinù să-i atribue un loc. Ca în toate ce rând pe rând le ocupà, Davila, fu plin de însufleţire, ingeniositate şi nesfârşită râvnă de a face binele. El învăţă pe Suveran nu numai a cunoaşte ţara sa, dar şi a o iubì. Dorià să-l vadă Român din suflet cum devenise şi el.

Erau vremuri grele; peste tot recoltà compromisă adusese lipsa cea mai cumplită. Sub haina de sărbătoare se ascundeà cu greu mizeria neagră, ceeace nu puteà lipsì de a impresionà pe Domn în chip dureros. Lui Davila îi sângerà inima în faţa melancoliei cu care poporul de plugari îşi privià holdele vestejite şi a nesfârşitelor sale plângeri.

Se pune în capul distribuţiei de ajutoare, contribuind pretutindeni cu propriile sale mijloace. Căutà prin aceasta, ca şi pe alte căi, să facă pe Domn popular şi se umple de bucurie, când pe undevà trecerea Sa lasă oarecare alinare. Este încântat de primirea ce o întâmpină şi admiră calităţile fără seamăn ce le-a dovedit Suveranul. Răspândeşte mii de portrete în colori, pe cari el însuşi le-a editat, atât prin sate cât şi prin oraşe. Cere să se imprime chipul Domnului pe coperta caietelor de şcoală şi împarte acestea ca premii copiilor, odată cu poeziile lui Alexandri editate tot de el. Atent la toate, solicitat în dreapta şi stânga, ocupat într'una a asigurà călătoriei o lature plăcută Principelui ca şi una folositoare pentru ţară, este neobosit, sculându-se la 5 şi stând treaz până la miezul nopţii.

Mai gravă de sigur decât mizeria economică erà însă mizeria morală a ţării şi aceasta, în toate amănuntele ei, nu puteà scăpà neîntrecutului spirit de observaţie al lui Davila. Peste tot îi întâmpină urme de nelinişte şi in-

trigi politice. La Iaşi, în special, unde Domnul s'a oprit mai mult timp, nu încetase agitaţia separatiştilor, în care se simţia amestecul străinătăţii, nici zarva Evreilor întărâtaţi că în Constituţia din 31 Iunie 1866 nu se prevăzuse şi pentru ei drepturile cetăţeneşti.

Foarte interesant este chipul cum relată Davila călătoria aceasta, într'o serie de scrisori, smălţând descripţia cu scene semnificative, ale căror cauze le întrevede cu multă pătrundere şi ale căror corective le expune cu înţelepciune, ca cel mai imparţial judecător. Dar ce poate fi mai caracteristic atât întrucât îl priveşte cât şi pentru halul ţării în acel timp, decât alăturarea a două tablouri senzaţionale: De o parte Mitropolitul Moldovei cu crucea în mână conducând o demonstraţiune pentru Rusia şi împotriva Prinţului Carol I, de altă parte Davila, socotit de unii încă *un străin,* luând loc în fruntea soldaţilor cari la 3 Aprilie 1866 înfrâng mişcarea separatistă din Iaşi.

Când la 4 Iulie 1867[1]) părăseşte suita princiară spre a se repezì la Ştefăneşti pe Prut, unde bântuie cu violenţă holera: nu încetează de a se îngriji de stările deplorabile ce le află. Mii de familii ce mor de foame, legea rurală rău aplicată, abuzuri grozave ale proprietarilor, indiferenţa generală faţă de cei ce suferă şi în acest timp intrigile anti-unioniste sunt în toiul lor. Dă ţipătul de alarmă că toată ţara este în pericol dacă guvernul nu intervine mai energic şi-şi exprimă indignarea contra prefectului de Dorohoiu care lăsându-şi judeţul pradă calamităţilor a plecat în congediu spre Bucureşti. Toată călătoria sa cu Prinţul constitue o pagină de istorie scrisă de mână de maestru şi este icoana caldului său patriotism. Câtă iubire de ţară şi de popor în toate reflecţiile sale!

Cu ce gust de poezie descrie el vizita la Văratec, Agapia şi Neamţu şi ce drăgălăşenie în chipul sincer naiv

---

1) In a doua călătorie a Domnitorului prin Moldova.

în care expune impresiile, când plăcute când dureroase, ce le sufere inima sa simţitoare la culme!...

Au urmat după 1867, ani de luptă grea pentru inimosul întemeietor al medicinii Române. Lupta în care, de o parte, erà el cu puţini elevi de ai săi ieşiţi doctori, de alta un grup de profesori vechi unit cu tineri ieşiţi din şcoli străine, erà aceea dintre drept şi intrigă. Culmea şi sfârşitul ei fu scandaloasa dare în judecată a „Doctorului Davila, Directorul Şcolii Naţionale de Medicină" ca falşificator de acte publice, şi trimiterea sa în faţa Consiliului universitar din Iaşi.

Legea instrucţiei publice din 1864, prevedea înfiintarea Facultăţii de Medicină şi acum când Guvernul hotărâse ca, faţă de lipsa de mijloace pentru a fi creeată din nou, ea să ia fiinţă prin transformarea treptată a Şcolii lui Davila, se nesocoteau proiectele bine întemeiate şi echitabile ale omului celui mai îndreptăţit de a da modalitatea transformării, deschizându-se larg uşa arbitrariului.

Erau catedre de împărţit şi acì năvăleau toate poftele mai mult sau mai puţin justificabile. Davilà favorizà elementul naţional reprezintat mai ales prin câţiva din foştii săi elevi şi cereà ca toate catedrele să fie puse la concurs. Vechii profesori şi câţiva *arivişti* căutau să-şi valorifice dreptul de a fi numiţi fără concurs.

Polemică prin ziare, învinuiri, tăgăduieli, recriminaţii şi vorbe grele, nimic n'a lipsit din acest conflict care a ţinut patru ani. Davila nu-şi pierdù cumpătul; păstră părerea sa neschimbată.

Adversarii în fruntea cărora se aflau G. Polyzu şi N. Turnescu, merseră cu acţiunea lor îndrăzneaţă până a provocà o ciocnire de amor-propriu între Davila şi Doctorul Cretzulescu. Intre cei doi prieteni de pân'atunci avù loc un schimb de scrisori în stil înţepat dar foarte corect. Nicolae Cretzulescu, om de mare merit el însuşi se lăsase târît de interesaţi în acest diferend, dar a fost leal şi moderat. Impăcarea fu grabnică, bătrânul medic recunoscând cavalereşte toată

dreptatea colegului său mai tânăr, care-i păstră tot respectul său.

Dacă Davila nu izbutì dela început a impune planul său judiţios şi drept pentru transformarea Şcolii în facultate, apoi nici triumful adversarilor nu fu desăvârşit, căci se adoptă un termen de mijloc, după care vechii profesori erau să fie numiţi pe trei ani, urmând ca pe urmă să fie instituit concursul. Expirarea acelui termen aduse însă noui svârcoliri şi o nouă dezorganizaţie, din cauza slăbiciunii sau nepriceperii unor miniştrii. Ideile şi părerile pluteau în cea mai cumplită dezorientare şi nestabilitate. Ura pentru Davila izbucnì făţişă; criza finală fu înscenarea care se sfârşì la Iaşi. El, simţind că argumentele şi probele sale vor fi în stare să nimicească toată acuzaţia, se duse la judecată cu fruntea sus şi conştiinţa împăcată. Avea dealtfel toată încrederea în spiritul de dreptate al colegilor săi ieşeni şi capacitatea lor de a luà în vedere latura morală a acţiunei.

Mulţi din profesorii Universităţii moldovene se rușinau de rolul ce li se impusese a jucà faţă de un om, care ştiau să-l preţuiască cum merità şi se gândeau să se declare incompetenţi. A avut atunci destulă alergătură şi bătaie de cap spre a-i convinge că declaraţia de incompetenţă, chiar legală fiind, nu puteà decât să-l năpăstuiască, deoarece ar fi întârziat încheierea întregei afaceri şi ar fi lăsat o mare libertate arbitrariului ministerial. Reuşi a obţine dela întregul consiliu ca să constate ilegalitatea procedurii dar să judece fondul.

Se apără singur, limpede, logic şi cât se poate de demn, ferindu-se de a atinge chestiuni politice, mărginindu-se să-şi dovedească cinstea ponegrită fără temeiu. Rezultatul — cel aşteptat de toţi vrăjmaşii — achitarea în unanimitate, stârnì o manifestaţie de aprobare şi simpatie atât pentru judecători cât şi pentru el. Dealtfel, societatea ieşană nu aşteptase sfârşitul procesului spre a-şi desvelì sentimentele şi din toate părţile primià cuvinte de înbărbătare, pe lângă cele mai vehemente protestări în contra infamiei urzită de duşmani. A fost o mare fierbere în tot oraşul până în ziua de 22 Ianuarie

1872, când un credincios al *acuzatului(!!)* putù telegrafia acasă vestea cea bună:

„Inculpările meschine ale D-rilor Polizu — Obedenaru căzute Bahlui. Doctorul Davila, câștigă multă stimă...”

Și a doua zi:

„Doctorul Davila pornit București petrecut fiind de un numeros public distins”.

Caracteristic este că după toată emoțiunea și sbuciumul de care trebuia să se resimtă orice fire de nevinovat în astfel de împrejurări el nu păstră nici-o amărăciune. Intr'una din scrisorile trimise acasă, în cari se oglindește admirabil starea sa sufletească în tot cursul afacerii, urează nobilei sale consoarte, cu prilejul anului nou *„fericirea de a vedeà împlinindu-se toate aspirațiile lor în privința lucrurilor bune și folositoare ce ei au întreprins în interesul țării”*.. Și aceasta erà înainte de verdict! Dar nu erà prima oară când mărinimia sa găsià astfel de accente de filosofică resemnare. Mai de mult când un pamflet zis umoristic „Buciumul” scrisese că la azilul Elena Doamna se prezintă la examene copii silitori de prin alte școli spre a se înșela publicul, el care știa câtă grijă și perseverență reprezintà din partea sa și a soției sale succesele elevelor așa zise „substituite”, scrià demnei sale tovarășe atât:

„Pauvre Anica, continuons de faire le bien!”

*
**

Când ora de restriște sunase pentru Franța, la 1870, Davila cu pornire firească neînvinsă și căutând a înmulți mijloacele ce le putea oferì, își avântă toată vlaga spre mântuirea celor mulți chemați a pătimi. De sigur îl mânà cel mai lăudabil simț al datoriei, dela care el unul nu s'ar fi sustras niciodată. „Je dois tout à la France” ziceà el fără șovăială. Cu cât mai admirabil însă a fost din partea sa gestul nobil, dovadă de adânc umanitarism și nepărtinire, când propuse Guvernului român organizarea a două ambulanțe, câte una pentru fiecare din

La 1870

armatele beligerante. In starea de atunci a țării lucrul părù cu neputință și nu-i rămase inimosului patriot decât ca să-și închine forțele sale singure, țării aceleia în ajutorul căreia se simțià îndemnat și de vocea sângelui. Plecă deci la Paris.

Hotărîrea sa stârnise oarecare nemulțumire în sfere înalte. Nu i se puteà pune însă nici o piedică față de chipul discret cum o punea la cale. Nu cerea decât un concediu și erà lucru știut că ar fi plecat și dacă nu-l obțineà. Mai târziu încă, gândind la nepotrivirea dintre dispoziția ce o lăsase în lumea politică de aci plecarea sa și întinderea jertfei ce o aducea Franței, jertfă de a cărei valoare reală aveà temeiu de a se pătrunde tot mai mult, scrià: *„Qu'on me destitue"!* prea bine încredințat că nimeni nu s'ar fi încumetat s'o facă.

Cu ce înfrigurare a pornit la drum și și-a urmat călătoria! Câtă nerăbdare de a se vedeà ajuns pe teatrul operațiunilor și a începe să dea ajutor din răsputeri! Totuși aceasta nu-i gonește gândurile cari-l întorc la casa sa, la familia pe care a părăsit-o cu durere dar cu încredere în soartă: *„Ayons confiance en l'avenir"* scrie d-nei Davila. Și mai departe: *„Si je n'avais pas eu ton approbation de coeur je ne serais peut-être pas parti et je l'eusse regretté toute ma vie..."*; mărturie sublimă în care printr'o singură trăsătură desvelește toată comoara de abnegație din aceste două suflete.

La 1 August, în Viena, află vestea înfrângerii lui Mac Mahon și Froissard. Nu se mai poate stăpânì de ciudă și nerăbdarea sa sporește pe măsură ce se apropie de pericol.

Sosit la Paris uită oboseala drumului, se prezintă îndată la Crucea Roșie franceză cerând a fi angajat ca medic voluntar și petrece câteva nopți de nesomn organizând secțiunea de ambulanță la care a fost repartizat. Este nervos și în culmea desnădejdii din cauza încetinelii cu care se gătesc ambulanțele. Infine când totul pare în ordine și se poate plecà, se liniștește, doarme două nopți, dar îl copleșește tristețea gândind la ai săi rămași departe. O bucurie îi produce faptul că din Ro-

mânia se mai înrolează la Crucea Roşie ca el, Doctorii Miloteanu, Ioviţă, Ştefănescu, Petraş, Polichronie şi Viţu. Toţi sunt înscrişi formal şi repartizaţi la ambulanţe datorită stăruinţelor sale. Odată cu aceasta împinge delicateţa până a face din prezenţa sa o simplă manifestaţie românească în cercul colegilor. El vrea să rămână în umbră şi, la secţiunea de ambulanţă din care face parte, nici nu ocupă locul de şef, lăsându-l Consilierului de Stat Monnier.

Ceva mai târziu, la Montmédy, îl vede Baronul Larrey, Inspector general al serviciului Sanitar francez şi-l întâmpină cu demonstraţii de deferenţă cari-l scot fără voia sa din *incognito*. Iată-l acum obiectul respectului obştesc şi al unor îngrijiri de tot momentul din partea tovarăşilor săi de misiune. I se propune şefia ambulanţei, dar modestia îl face să refuze această onoare, ceeace nu-l împiedică de a fi sufletul grupului.

In drumul dintre Sedan şi Metz sunt capturaţi de ulanii prusaci şi duşi la Briey, centrul unei regiuni care după urma ultimelor ciocniri, erà presărate de sute de răniţi rămaşi pe locul unde căzuseră în luptă (Gravelotte—St. Privas). Peste tot îi întâmpină ruină, lipsă şi groază. Davila se multiplică, îngrijeşte pe răniţi, îi adună, pansează şi operează, dar mai ales se ocupă, cât şi cu ce poate, ca să-i hrănească, fiind pentru mulţi o adevărată providenţă. El îşi dase seama numai decât că mai mulţi răniţi se prăpădeau de inaniţie decât de emoragie. Dar lipsià până şi apa.

Deosebit de munca titanică ce o depune în numeroasele depozite de răniţi din Briey unde dă ajutor fără deosebire Germanilor ca şi Francezilor, mai găseşte putinţa de a fi folositor şi altora. Se poate zice că face minuni. Astfel, întâlnind un convoiu de 4000 prizonieri cari sunt lihniţi de foame, le împarte o mie de pâini şi zece lăzi de pesmeţi de care dispune, muncind la această distribuţie numai cu un om de inimă, Sir St. Clair, o noapte întreagă. De câte ori are ceva, împarte, ba cu unii ba cu alţii.

In mijlocul ororilor răsboiului, al ostenelilor şi susuferinţelor celor mai mari, mânat din binefacere în binefacere, când de simţul datoriei, când de porniri fireşti, dar lăsând nevoile persoanei sale întotdeauna pe ultimul plan, el nu scăpà ocazia d'a observa tot ce poate servì de învăţătură.

Scrie de atunci reflexiunile cele mai judiţioase asupra rostului şi foloaselor Instituţiei Crucii Roşii. Face apoi studiul organizaţiei şi funcţionării Serviciului Sanitar al armatei germane, care erà vădit superior celui francez şi toate notele sale le trimite spre publicare ziarului „Românul" în care au şi apărut.

Secţia de ambulanţă a lui Davila este dusă apoi de Germani la Doncourt unde se află Cartierul general al Principelui Frideric Carol de Prusia, şi unde se întâlnì cu Medicul General Loefler care-i oferì serviciile sale. După intervenţia acestui coleg german putură sta liniştiţi câtva timp în plin centru de operaţiuni, îngrijind de răniţii francezi aflaţi aci în mare număr. Ba încă după intervenţia medicului principal Frenzel, care observase activitatea grozavă desfăşurată de Davila cu cei din jurul său, ei au pansat şi un număr de Germani spre a se termina mai repede evacuarea acestora. Drept recompensă, îndată după plecarea lui Loefler, tot personalul ambulanţei franceze fu arestat sub cuvânt că s'a făcut suspect şi i se da ordin d'a plecà îndată sub escortă la Chelles, în apropiere de Paris, ca să nu poată ieşi din poziţiile armatei prusiene decât când aceasta ar fi ajuns sub zidurile capitalei, iar atunci să fie condus la avant-posturile franceze. Li s'a comunicat asemenea că în caz de nesupunere cât de mică vor fi trataţi ca toţi prizonierii de răsboiu şi trimişi la fortăreaţa Spandau.

Fură duşi mai întâi la Étain. Davila însă nu erà omul care să se supună unui asemenea tratament, iar tovarăşii săi se nemerise tot aşà de hotărîţi ca el. Se sfătuiră asupra planului de a se sustrage de sub pază spre a pătrunde în liniile franceze şi luară dispoziţiuni ca să evadeze chiar din Étain. Reuşita fu deplină şi în ziua

de 23 August (4 Sept.) odată cu răsăritul soarelui ei ieşiră din oraş luând în fugă drumul spre fortăreaţa Verdun; unde după destule peripeţii şi intrau pe la 10 ore a. m., fiind primiţi cu bucurie de garnizoană.

Dar fiindcă Verdun erà aproape învestit, ambulanţa îşi mai încercă odată soarta, trecând prin liniile duşmane spre a ajunge armata mareşalului Mac Mahon. Intâlniră avantgardele acestuia la Vouziers şi deacolo trecură la Sedan, unde după cum scrie la 7 Septemvrie, Davila asistă la dezastrul Franţei...

Ce activitate a desfăşurat el în această parte a răsboiului ne putem închipui cetind în aceeaşi scrisoare: *„Nous avons tant de blessés qu'à peine je puis manger et dormir...”*. Deosebit de oboseala ce-l pridідià, condiţiile din ce în ce mai rele ale alimentaţiei nu puteau să nu facă din el, cum făcuse din atâtea mii de combatanţi, o pradă a contagiunii. Spitalele erau pline de tifos şi disenterie; în cele din urmă nici nu îngrijià decât de bolnavi. Istovit cum erà, nu întârzie de a contractà disenteria şi fu evacuat la Neunkirchen, unde zăcù câtva timp într'un han.

S'a întors în ţară cu sufletul îndurerat, plin de impresii urâte şi părere de rău, dar cu o vastă experienţă, de care aveà să se folosească mai târziu. Deocamdată îşi reluă firul ocupaţiilor şi da un nou impuls unora din aşezămintele sale favorite; în primul rând Laboratorului de Chimie al Eforiei, pus cu totul la dispoziţia Facultăţii de medicină, în care reuşi a organiza secţiuni pentru orice analize şi control. Aici urmà să se centralizeze cu timpul toate cercetările sistematice, nu numai în interesul didactic dar şi mai ales practic, din domeniul chimiei alimentare, judiciare, industriale şi altele. Desvoltarea care o luase pe atunci această instituţie egalà pe a celor similare străine. Este drept că Davila ştiuse să-şi alăture specialişti capabili ca Trausch şi Bernath, căci el, luând odată cu fundarea Facultăţii de medicină catedra de Chimie de la această Facultate, deschisese largi uşile Laboratorului, tuturor celor muncitori şi iubitori de ştiinţă. Se poate zice cu drept cuvânt că

lui i se datorește avântul Chimiei la noi, mai presus și mai înainte de alte științe.

Alt așezământ care a beneficiat de devotamentul său și ajunsese atunci a fi un exemplu pentru cele de un fel cu el, a fost Azilul Elena Doamna, la care grija sa și a soției sale n'au lipsit de a se simți și a-și da roadele până la ultima zi a acestor făcători de bine neîntrecuți.

A fost la 1873, cu ocazia Expoziției universale din Viena, la care a luat parte și Azilul, un succes extraordinar pentru acesta, ca școală model de fete, o bucurie fără seamăn pentru el și o revelație minunată pentru toți. Meritul reușitei a fost numai al soților Davila și în special al lui care până la izbândă desăvârșită a pus cea mai mare stăruință și râvnă patriotică Ținea cu orice preț ca să se cunoască în străinătate ceeace se face la noi pentru cultura și ajutorul femeii.

Participarea Azilului la Expoziție nici n'a fost oficială. Reprezentantul României la Viena și delegatul ei principal nu i-a dat nici-un ajutor. Munca depusă de Davila a înlocuit pe aceea a unui întreg comitet care ar fi trebuit să fiinţeze, dar care n'a fost numit și pe lângă el au apărut ca binevoitori colaboratori vreo doi devotați (Szatmary, Bernath) ai cauzei lui. Câtă alergătură, câtă trudă, câte dezagremente! Mai întâiu pentru a fi admiși, apoi clasați și înfine judecați. Așteaptă zile întregi comisiile. Existau 30 secțiuni și România n'avea decât un delegat (Aurelian) pentru agricultură, pe când alte țări mici aveau reprezentanți în aproape toate secțiunile. Deși fiind Efor al Spitalelor Civile erà admis ca expozant odată cu Eforia, Davila nu făcea parte nici chiar din juriul secțiunii ambulanțelor, neavând însărcinarea oficială. După ce intervine energic pe lângă Generalul Florescu, o obține telegrafic și se arată încântat că va putea studia toate mai de aproape, fiind primit într'un juriu cel puțin, când ar fi fost așà de simplu să fie și în al Instrucției publice, al Artelor chimice, al Medicinii, etc. Dar România nu și-a făcut nici catalogul de ce expune. Catalog n'au decât Eforia și azilul.

„C'est incroyable mais cela est", nu se poate opri de a declarà. Dealtfel la tot pasul întâmpină neglijența delegaților noștri ceeace este o suferință pentru el.

„Je suis obligé d'avaler bien des observations désagréables pour la Roumanie" și mai departe: *„Il n'y a rien à ajouter, mais je n'en suis pas moins révolté que tout le personnel officiel ne semble avoir d'autre but que de rendre la Roumanie ridicule. Pour ma part je ferai ce que je pourai pour donner une tournure sérieuse"*... In tot cazul se poate bizui pe valoarea lucrărilor prezintate de Azil și face tot posibilul ca aceasta să fie recunoscută.

Luând parte la lucrările comisiunilor are decepții mari. *„Il y a une véritable course aux médailles. Nous en méritons une sérieusement, mais nous n'aurons rien si je ne cours pas moi-même chez les membres du jury pour attirer leur attention"*. Nu prea crede în imparțialitatea juriului, *„car les hommes sont parait-il partout les mêmes et l'intérêt les guide. La vérité, le beau, l'idéal restent en dernière ligne"*... Cu toate acestea are destulă nădejde, căci încrederea în sine el n"o pierde niciodată. *„Notre Asyle sortira triomphant"!* El stăruie fără preget ca să dea comisiunile fiecăruia atenția ce i se cuvine și, când ele se înfățișează la secția sa, le impune seriozitate: *„Les commissaires avaient beau se déclarer satisfaits et me faire des compliments dans l'espoir que je les laisserai partir, je les ai forcés de rester et de tout examiner. Ils se sont exécutés de bonne grâce et notre Asyle aura sa médaille"*.

Dar nu numai o medalie ci și o diplomă de onoare, cea mai înaltă recompensă, s'a atribuit Azilului. Puteà acum harnicul său creator să socotească — cum scria — că viitorul școlii se asigurase definitiv. Mai accentuà în schimb un alt lucru, acesta par'că făcut anume spre a-l scoate din fire: Toate ziarele de aici și de acolo vorbiau de marele succes repurtat la Viena; singur „Monitorul Oficial'" tăceà.

Satisfacții, D a v i l a își găsià însă aiurea căci activitatea sa multiplă și neîntreruptă trebuià să rodească mereu. Așà, tot la Viena, la aceà Expoziție din 1873 i-a

fost dat un al doilea mare succes, neavând pentru țară vreun interes imediat, dar pentru el personal, constituind un adevărat triumf al geniului și al zelului pe cât de ambițios pe atât de echitabil, ce-l arătà în serviciul cauzelor drepte:

In Comisia XVI (Ambulanțe) din care făceà parte, s'a propus de unii să se dea diplome de onoare ca recompensă tuturor capetelor încoronate femeești, cari în ultimul răsboiu (1870) se ocupase cu îngrijirea răniților. Dar erau prea multe (mai toate Germane) ceeace micșorà considerabil importanța distincțiunii și totuși președintele Comisiunii Baronul Mundy se încumetà a cere un vot prin aclamație. Davila se ridică în mod vehement în contra unui asemenea procedeu și vorbind de dreptate, de egalitatea femeii și meritul absolut, fără nici o deosebire de poziție socială, propuse câteva Franceze și Belgiane din societatea burgheză pe care el însuși le văzuse devotându-se ajutorinței. Intervenția sa întârzie hotărârea, dar oricât se încercară asupra sa ca să fie adus la o servilă ascultare, el nu șovăì ci căută a câștigà câțiva alții, din cei indecișì, în favoarea ideilor sale. Reușì pe deplin grație diplomației. Suedezii îi erau favorabili în urma unui dar frumos ce Azilul făcuse Reginei Suediei (un costum românesc cusut cu culorile favorite ale suveranei); Belgienii, din cauza propunerii ce făcuse ca să se recompenseze unele femei din Belgia. Mai intervenì în avantajul său, faptul că fusese ales raportor al Comisiei pentru secțiunea rusească a expoziției de ambulanțe și, prin raportul ce făcù și înaintă în chiar preajma votului, dispuse bine și pe Ruși. Astfel în ziua hotărârii definitive, o nouă propunere a sa, ca să se premieze numai una din fiecare națiune beligerantă, o suverană și o plebeiană, Impărăteasa Germaniei și Doamna de Flavigny, întrunì marea majoritate de voturi cu mari demonstrații de aprobare, după ce de două ori fusese zădărnicită propunerea președintelui.

A fost de sigur o întâmplare care a produs o senzație puțin obișnuită și de care trebue să se fi vorbit foarte mult, ca delegatul unei țări mici să ție în suspensie

câteva zile încheierea unei comisiuni internaționale în care acordul părea general, și la urmă să-și impună punctul său de vedere. Puțin obișnuite însă erau și amorul propriu și conștiința cari aici își obținuse îndestularea; puțin obișnuită, tenacitatea aceluia ce nu s'a emoționat că este câtva timp *„la brebis galeuse de toute la section"*. Fiindcă nu voia să participe la un omagiu de simplă lingușire, ci reclamà o hotărâre conformă cu cel mai elementar spirit de justiție.

***

Patru zile de congediu și-a luat Davila în vara 1873, iar restul timpului a fost ca întotdeauna sclavul ocupațiunilor sale. Erau în toiul lor lucrările de reconstrucție a Azilului, pe cari le urmărià cu atenție. Ședeà deci în București, singur.

Familia și-o trimiteà vara la Golești sau în alte localități de vilegiatură spre a se recreà, rămânând singur în căsuța sa dela Cotroceni, unde foarte curând suferià de urât. Scrià soției devotate, — *(„notre petite maison, si grande quand tu manques"...)* — care erà ca ecoul său la distanță cât mai mare; scria aproape zilnic și cetià cu nesaț răspunsurile, așternând în fraze scurte dar simțite tot dorul ce-l umplià de neprețuita sa consoartă și de copilașii scumpi mâhnindu-se oricât i-ar fi scris despre toți, că tot nu-i scrie cât simțià el cerința sufletului său duios.

Grozav îi lipsiau ai săi când nu erau în jurul său! El omul grav și veșnic preocupat, nu erà tihnit oarecum decât unde îi vedea mereu pe toți, chiar când neastâmpărul copiilor ar fi pus răbdarea sa la destulă încercare. Și acum ca și cu zece ani înainte, când cu Alexandru Cuza-Vodă, călătorià la Constantinopole, își arătase mereu graba de a se regăsì cu toții și focul de a se vedeà iubit de ei, ca și cum o tainică presimțire i-ar fi chinuit firea neîncetat, ținându-l într'o așteptare nedeslușită a unei imense nenorociri.

Aşà a şi fost scris să fie! Ca trăsnetul nenorocirea căzu pe casa sa în ziua de 13 Ianuarie 1874. Erà într'o Duminică dimineața, când terminând la Colțea o lecțiune publică de chimie, trecuse din amfiteatru în laboratorul alăturat împreună cu soția sa şi sora acesteia, d-ra Felicia Racoviță. D-na Davila nu se simțià bine şi credeà necesar să ia o doză de chinină. Avù imprudența de a o cere — uitând că nu se află într'o farmacie — dela şeful de laborator Dr. Bernath Lendway, iar acesta comise imprudența de a-i executà cu prea mare grabă dorința. Davila el însuşi cântărì praful ce-i îl aduse asistentul său, îl strânse într'o foiță şi-l dete de înghițit pacientei; după aceea plecară.

O fatalitate grozavă a vrut ca printr'o eroare de neînțeles, față de atâtea persoane din cari nici una nu şi-a dat seama că putea fi un pericol în cele ce se petreceau în momentul acela, chimistul să ia un borcan în locul altuia şi borcanul în cauză să conțină o otravă din cele mai violente: strychnină! — După mai puțin de jumătate oră, în drum spre casă, Anica Davila îşi dase sufletul...

Ce consternare; ce jale în toate cercurile! Cât au plâns-o orfani şi săraci!

Lui Davila această subită lovitură, cea mai teribilă pe care a suferit-o şi pe care şi-o puteà închipuì, i-a zdrobit viața. Acum nu mai erà în floarea vârstei, când impresiile dureroase i le ştergeau alte impresii vii, proprii unei vieți intense ca cincisprezece ani mai înainte. acum nu se mai puteà reculege uşor căci nu erà chip să dea uitării o clipă anii trăiți cu o soție înzestrată cu atâtea însuşiri alese, o demnă tovarăşă de muncă şi sacrificii, o mamă ideală, pe care soarta nemiloasă o răpià brutal de lângă patru copii mărunți...

„Am pierdut fala ambițiunii, fala speranțelor mele".. ziceà el elevelor Azilului, cu ocazia instalării Directoarei noui, în Februarie următor.

Cât i-a lipsit ea tot restul zilelor sale, au înțeles-o toți câți l-au cunoscut mai bine. Dar şi-a luat crucea şi şi-a urmat calvarul cât a mai fost, bătrân înainte de

vreme. Ocupația continuă i-a susținut moralul; a fost, pe lângă copii pentru cari se resemnă să mai trăiască mângâierea ce-i convenià și alta nici n'a căutat.

***

Organizarea serviciului Sanitar militar și extensiunea sa în raport cu desvoltarea progresivă a armatei, mergeà greu și-l umpleà de grijă, după cele ce văzuse în Franța. El se străduise îndelung și reușise să înființeze un corp medical mulțumitor în toate privințele, dar acest succes nu erà decât un început căci — scrià el — *„partea cea mai importantă a serviciului, negreșit că este materialul său. Orice număr de medici ar aveà armata, fie cât de savanți, dacă n'au materialul lor, precum soldatul arma, prezența lor în cadrele armatei nu asigură sănătatea trupelor și în timp de răsboiu, fără acest material, sunt un corp fără utilitate reală"* [1]).

Incă din 1869 cereà credite pentru procurarea de material și obținea foarte puțin. Adusese câteva trăsuri de ambulanță din Anglia și accesorii din Germania, cari trebuiau să servească de model pentru a se familiarizà medicii și trupa cu ele chiar din timp de pace. Cu toate acestea, la 26 Ianuarie 1870, Ministerul de Răsboiu da ordin ca materialul să nu fie pus în serviciu fără autorizație anume.

Nu pe el putea să-l descurajeze această măsură, așa că în cursul acelui an înaintà încă o serie de rapoarte cerând cumpărarea de târgi, instrumente chirurgicale și altele, de cari acum nevoia îi păreà imperioasă. Mai reușì să scoată cam jumătate din suma trebuincioasă, dar după aceea, trei ani se istovi în nenumărate rapoarte arătând materialele indispensabile pentru creare de ambulanțe la toate corpurile de trupă, pentru spitale temporale și mobile, fără a puteà obține mai mult decât sumele necesare trebuințelor infirmeriilor permanente.

---

1) Raport către Ministerul de Răsboiu.

Deabià în 1873 se mai atribuì o sumă mai mare pentru aprovizionarea depozitului chirurgical al armatei. Cu materialul procurat atunci, Davila organiză Serviciul Sanitar la manevrele mari de pe Sabar şi-şi realiză, cel puţin în parte, planul de a îndrumà instrucţiunea medicilor militari pe calea adevăratei practici de campanie.

In anii următori, rând pe rând, cere furgoane, corturi, panere, genţi. Reuşeşte după mari insistenţe a complectà primele trebuinţe ale unui mic detaşament de trupă şi a face instrucţiunea soldaţilor sanitari în privinţa întrebuinţării acestui material. Dar cu atâta nu se putea mulţumì. El urmărià planul său, de a înzestrà, nu numai armata permanentă ci şi pe cea teritorială, cu toate cele necesare şi, încetul cu încetul, izbutià să le înfiinţeze. Trei, patru rapoarte repetând o cerere erau lucru obişnuit pentru el. Nu i se aprobau? Revenià, stăruià, demonstrà nu numai utilitatea, dar chiar urgenţa. I se răspundeà că nu sunt fonduri. Totuşi mai încerca, sau făceà cerere de alte obiecte şi sfârşià prin a smulge învoiala Ministerului de a se procurà cel puţin o parte din articolele propuse. Erà mare recalcitranţa ce întâmpinà dar luptà cu ea neobosit, dând oricâte explicaţii i se cereau în privinţa atâtor „inovaţii" puse la cale de el.

In 1875 propusese Ministerului un sistem complect de organizare a ambulanţelor. Cereà totdeodată ca să se facă tot posibilul pentru punerea sa neîntârziată în aplicare. Creditele necesare le evaluà el la 5.925.000 lei sumă evident considerabilă pentru bugetul ţării, dar fără de care nu se puteà asigurà un serviciu efectiv la o trupă de 60.000 mobilizaţi, la cât erà să se ridice armata în caz de războiu. Propunerea lui nu obţinuse o aprobare definitivă.

Din iniţiativa lui Davila, România aderase în Noemvrie 1874 la Convenţiunea Crucii Roşii din Geneva. El nu întârziase de a înaintà Ministerului un proiect de statute ale „Societăţii Române de ajutor al militarilor bolnavi şi răniţi în timp de războiu". Nu lipsià de atunci de a invocà şi acest motiv în cererile sale de credite, arătând că este de datoria sa de a prevede aplicarea

acestei convenţiuni la un caz eventual — care nici nu întârziă de la se ivì — când s'ar cere ajutorul medical al armatei române.

In anul 1876 izbucnind războiul Sârbo-Turc, cu ce aveà, cu ce n'aveà, se încumetă a trimite vecinilor nostrii un mic spital mobil cu opt medici militari şi material de al armatei. Datorită silinţelor sale şi ale personalului ales, ambulanţa română, după declaraţia oficială a Inspectorului sanitar Baron Dr. Mundy, profesor la universitatea din Viena şi a altor persoane competinte cari au vizitat-o, a fost una din cele d'intâi ambulanţe străine ca organizaţie şi ca aprovizionare. La Probovişte, Nevicew-Han, Rajan şi Ciupria s'au îngrijit în ea 6832 răniţi şi bolnavi. La această operă umanitară luă parte şi personal delegat de „Crucea Roşie" română, cu toate că până atunci cinci sau şase jalbe ale lui Davila, prin care necontenit stăruia să se aprobe statutele Societăţii, încă nu ajunsese la acest rezultat.

In acest an 1876, cu toată stăruinţa, nu obţinù iarăşi decât sume derizorii, cari permiteau deabea completarea materialului chirurgical al armatei permanente şi totuşi evenimentele cari se succedeau erau — după cum chiar scrià — *„de natură d'a îngriji pe oricare funcţionar superior aflat în capul unui serviciu, de care este responsabil"*. Răspunderea sa, el nu căutà numai s'o puie la adăpost prin cereri repeţite şi cari ar fi putut să pară exagerate, ci căutà să-i asigure neapărat putinţà de a rodì în măsura greutăţii sale. Cât erà de prevăzător şi de inimos, se vede din toate rapoartele ce le făceà mereu. Ele sunt însoţite de cele mai minuţioase studii ale nevoilor fiecărei părţi a armatei în privinţa materialului sanitar şi nu constitue numai modele de exactitate ci încă de ingeniozitate şi spirit de economie. In unele recomandă anume articole ca mai eftine, în altele preconizà fabricaţia în ţară a obiectelor trebuincioase.

Dacă la începutul anului 1877, deosebit de ce puteà realizà pentru armata permanentă, nu se aflà încă mai nimic în depozit pentru armata teritorială şi miliţii, apoi de sigur aceasta nu-i se puteà imputà. Cu atât mai pu-

ţin că el, căutând a se conformà în furnitura materialului mijloacelor de cari ţara ar fi putut dispune pentru acest scop, redusese cererile sale la suma de 1.500.000 lei pentru cele strict necesare întregei oştiri mobilizate. Ca răspuns primì ordinul No. 314 din 16 Ianuarie 1877 punându-i în vedere să nu mai facă nici o cerere, întrucât nu se poate aprobà, nefiind fonduri.

Astfel ajunsese numai prin voinţa sa neclintită, la înjghebarea unei zestre rudimentare, cu care a trebuit ca el şi tot personalul să facă minuni de zel şi abnegaţie spre a asigurà trebuinţele armatei în tot timpul Campaniei pentru Independenţă.

Şi cu drept cuvânt se poate spune că zestrea sanitară de care dispuneà Serviciul Armatei erà rudimentară, întrucât materialul întreg reprezintà o infimă parte din cel cerut, în valoare de numai 290.000 lei. Apoi la 30 Iunie 1877, Ministerul dă ordin să nu se mai concentreze medici fără autorizaţia sa. Aşadar nu este exagerat nici de a recunoaşte ce mari au fost devotamentul şi sforţările personalului, nu prea numeros, prin mâinile căruia a trecut în timpul cel mai scurt necesar, deosebit de peste 11.000 răniţi şi bolnavi ai armatei proprii, 1500 răniţi şi bolnavi Turci, deşì pe aceştià aveà ordinul superior de a nu-i primì; apoi şi câteva sute de Ruşi.

A fost bine-meritată admiraţia pe care şi-au exprimat-o toţi străinii cari urmăreau operaţiunile armatei, pentru organizatorul ambulanţelor noastre, dar niciunul nu puteà bănuì câtă trudă şi cerbicie îl costase pregătirea acestui succes.

Intr'o carte publicată la Petersburg în 1878, asupra Serviciului Sanitar la Plevna, D-rul Köcher, Medic Principal în armata Rusă scrià: *„Cu deosebită plăcere constat că rareori am putut vedeà un organizator şi administrator distins ca d-l Dr. Davila.*

Este ingenios la culme în găsirea mijloacelor de ajutor pentru scopul său şi tot atât de admirabil de neobosit pentru obţinerea acestor mijloace.

D-l Dr. Davila diriguià Serviciul Sanitar român într'un mod perfect, ideal".

Impăratul Alexandru II faţă cu întregul Său Stat Major declarà că ambulanţele române sunt un model de imitat pentru medicii Ruşi. Dacă ele s'au arătat la înălţimea cerinţelor, deşi erà disproporţie simţitoare între desvoltarea lor şi aceea a oştirii, aceasta s'a datorit numai lui Davila şi pleiadei de medici români ieşiţi din şcoala creată de el.

In tot timpul răsboiului Davila n'a ştiut ce înseamnă vorba *osteneală* şi nu şi-a cruţat, nici bolnav fiind, puterile. Atât dincoace cât şi dincolo de Dunăre nimic din ale Serviciului nu scăpă supraveghierii sale încordate. Aici dând un ordin, colo un sfat, erà un îndemn sau un imbold pentru vlaga tuturor. Peste tot locul semănà în jurul său bărbăţia şi nădejdea. Pe unde trecea el, dispăreau ca prin farmec tot felul de neajunsuri. Păreà un soare mult dorit, căci aduceà cu el lumina unui geniu nesfârşit şi căldura unui suflet care, fiind el însuşi greu încercat, ştie să aline suferinţa în mod admirabil. Şi erà foarte curios cum un om care în sine, ca o rană, purtà cea mai chinuitoare mâhnire, nu încetà totuşi de a se arătà plin de o însufleţire şi de o voie bună curat tinereşti. In mijlocul calamităţilor şi primejdiei a fost pentru mulţi un neprețuit sprijin moral şi, pentru toţi câţi aveau aface cu el, o neîntrecută mână de ajutor.

Un prea frumos episod povesteşte chiar el într'o scrisoare către copiii săi, fără a cugeta de sigur că se profilează în lumina unor fapte, care-i caracterizează calităţile mai viu decât orice cuvinte.

Erà după căderea Plevnei. Părăsind oraşul plin de zăpăceală şi jale, Invingătorul Carol I se îndreptà cu o mică escortă spre căsuţa dela Poradim unde-i erà cartierul, şi unde trebuià să întâlnească pe Impăratul Alexandru. Vremea posomorâtă contribuià a scurtà ziua de iarnă şi, cu toate că nu erà târziu, se întunecase deabinelea. Deoarece şoseaua spre Griviţa, pe unde trebuia să treacă, erà cu totul desfundată şi tăiată de Turci prin numeroase şanţuri, mica ceată cu Domnul în cap o părăsise şi ajungând prin dreptul redutei ce fusese luată

Davila la ambulanţa de la Griviţa.

încă dela 30 August, oblică intr'o direcție greșită. Inaintarea pe pământul moale și alunecos, apoi și din cauza accidentelor de teren și a săpăturilor, se făceà din ce în ce mai greu. Călăreții se rătăciră cu totul și noaptea se făcuse neagră în jurul lor înainte ca ei să fi regăsit drumul.

Principele Carol I, mai toată ziua, umblase călare; orà obosit și ar fi fost foarte mulțumit dacă ar fi sosit trăsura sa, care aveà ordin de a-l aștepta pe șoseaua din jos de Griviţa, dar care nu se găsià nicăiri. Iși arătà, poate involuntar, neplăcerea pe față.

Acì apare omul providențial.

Davila ieșind din Plevna, tot călare cu ordonanța după el, în loc de a plecà îndată spre Mècica, unde bivuacà cu secțiunile de ambulanță, urmase escortà Princiară până se rătăcise cu ea. Dar deoarece când pornise spre cetatea cucerită poruncise și el ca pentru ori ce întâmplare, trăsura să-i iasă înainte spre Griviţa, acum nu se îndurà a se despărți de Domn, văzându-L contrariat, socotind bine că-I va puteà aduce un serviciu în cazul de ar întâlni-o. Erà deci destul de anxios și cele vreo două ore cari trecură în căutarea drumului îi părură nesfârșite.

Cum înaintau la pas, anevoie, deabià zărind înaintea lor, deodată calul de sub ordonanța lui Davila necheză ușor, iar din negură dela o depărtare destul de mică, răspunse nechezatul altui cal ce părea că vine spre ei.

— „I-auziți domnule General!... Luceafăr!" zise vesel soldatul. Doi frați de iesle se simțise și se recunoscuse dela distanță. Soldatul recunoscuse glasul celui nevăzut.

Erà trăsura Generalului, într'adevăr; situația erà salvată. Auzise Generalul și se înseninase, căci i se prezintà mijlocul de a venì în ajutorul Domnului. Apropiindu-se îndată de El, Il rugà să-i facă cinstea să dispună de trăsură și, mulțumind călduros, Domnul își exprimà admirația ce i-o provocà... Când a doua zi Alteța Sa telegrafiă Principesei vestea bună a biruinței, adăugà și răsunetul acestei admirații:

„Davila este pretutindeni unde am trebuință de el”.

A fost în acest caz, neapărat, și întâmplarea într'ajutor până la un punct, dar prevederea lui Davila și prezența sa acolo, acelea nu erau *întâmplare*. Prezent erà el la orice ceas din zi și din noapte la serviciu. „Pretutindeni” poate să pară un cuvânt excesiv, metaforic, dar față de activitatea desfășurată de el în tot timpul răsboiului, se poate întrebuințà și această expresie, fără exagerare. Erà și unde nu se așteptà nimeni să fie.

Il vedeau înaintea luptelor ofițerii și soldații, trecându-i în revistă, cercetând febril starea lor fizică și morală. La asalt — spre uimirea tuturor — apăreà printre rânduri, fantastic, rotind chipiul deasupra capului și strigând cu foc: „Inainte copii”! După atac, el însuși conduceà ridicarea și transportul răniților, apoi primirea și pansarea lor în ambulanțele apropiate unde, deosebit de ajutorul medical efectiv ce-l da de multe ori, se pricepeà ca nimeni altul să liniștească și să mângâie pe cei înspăimântați sau desnădăjduiți.

In seara de 30 August a stat târziu, lucrând la rând cu medicii subalterni și sanitarii, ochii umplându-i-se mereu de lacrămi, atât de bucuria izbândei cât și de mila celor căzuți. A fost într'adevăr părintele răniților.

In a doua parte a campaniei, când spitalele de pe malul Dunării erau pline de bolnavi de tifos, munca sa a devenit mult mai grea căci erà când acì când acolo, făcând sforțări imense pentru a ameliorà deplorabilele condițiuni igienice ale ospitalizării și pentru a accelerà evacuarea în spre centru. Necruțându-și puterile și nepăzindu-se deajuns, căpătă în luna Decemvrie un antrax grozav la ceafă. Fu necesară o intervenție chirurgicală la care se supuse fără discuție, zicând glumeț că primește bucuros să poarte crucea roșie și acolo (I s'a făcut o incizie în formă de cruce).

Cât de simțită a fost lipsa sa de'a serviciu, în scurtul timp al zăcerii sale la Turnul-Măgurele, dovedește faptul că guvernul s'a alarmat curând și Primul Ministru a venit în persoană să se convingă dacă poate sau nu să părăsească patul. A nemerit chiar după operație.

Davila și-a dat bine seama de rostul nemărturisit al acestei vizite și de neîncrederea ce o desvăluià. El, omul datoriei, ar fi suferit orice rană în carnea sa, dar nici una cât de mică a amorului său propriu. Iși păstră cumpătul și primì pe oaspele său cu toată cinstea cuvenită, dar totdeodată, chemând soldatul ce-l îngrijià, îl puse, ca și cum ar fi fost în ordinea firească a lucrurilor, să scoată de după pat și să ducă afară în văzul tuturor ligheanul plin de scame sângerânde, urme ale operației.

Impresia produsă ținù loc de orice explicație.

Antraxul n'a fost însă decât o suferință relativ scurtă a lui Davila. Ceeace l'a chinuit mai îndelung, aproape tot timpul răsboiului a fost o nevralgie sciatică, de care nu și-a îngăduit răgaz ca să se caute, umblând mereu călare sau cu trăsura, iar pe jos numai sprijinit într'un toiag, căci altfel nu puteà păși. Deosebit de aceasta iarna neobișnuit de grea din 1877—78 petrecută mai mult sub cort sau în bordeie, îl redeșteptase vechile reumatisme, așa că la întoarcere din campanie sănătatea sa lăsà foarte mult de dorit.

Nu erà nici acum momentul de a ședea în repaos. Prezența sa în atâtea locuri erà indispensabilă și el își reîncepù viața de osteneli și de decepții, care trebuià să-l ducă la un sfârșit grabnic.

Independența României inaugurase o stare de tranziție în toate resorturile Statului și o eră de prefaceri începea pentru toate instituțiile. Modificarea Constituției aveà să consfințească această operă. De mare importanță erà reorganizarea armatei și la aceasta Davila erà foarte atent, căci acum ca și altădată îl preocupà chestiunea organizării Serviciului Sanitar, pe aceleași baze pe care oștirea își urmà desvoltarea. Imediat după întoarcerea din campanie el întrunì în comisiune pe toți medicii principali în activitate, cu propunerea d'a întocmì un proiect de reforme.

Incă din Maiu 1878 reîncepeà să raporteze Ministerului toate nevoile serviciului, punând mare insistență spre a se aprobà remediarea lor în chipul ce-l socotià cât mai economicos pentru tezaurul public. Erà în-

grijat în special de insuficiența personalului medical în proporție cu extensia armatei. Armata teritorială erà lipsită de medici și el nu lipsise de a arătà că tocmai această trupă *„fiind cea mai numeroasă, compusă din fii cei mai ași ai țării, merită toată solicitudinea și comisiunea atât de importantă de Medic Șef al unui regiment teritorial, trebuie încredințată unui Doctor în medicină cu un grad superior"*.

In Decemvrie același an, proiectul asupra reorganizației Serviciului Sanitar al armatei erà gata și înaintat ministerului odată cu un plan de fixarea cadrelor în conformitate cu cerințele serviciului și cu unitățile tactice, precum și modul de funcționare al acestui aparat întreg, atât în timp de pace cât și în timp de răsboiu.

Trei ani, în cari el n'a încetat de a repetà cererile și propunerile sale, au trecut, până ce o parte din nevoile mari ale serviciului au început a fi satisfăcute. In acest răstimp creditele acordate pentru material s'au ridicat la suma de abià 60.000 lei, cu cari, după cum arătà, nu s'a putut decât repara ambulanțele cele vechi, deteriorate în timpul campaniei și s'au înființat câteva trăsuri pentru farmaciile divizionare, pe când în Depozitul chirurgical al armatei nu se aflà material, nici pentru un singur furgon de ambulanță și cele treizeci regimente de rezervă înființate atunci, n'aveau nimic din cele trebuincioase.

Multă bătaie de cap, alergătură și stăruință i-a trebuit din nou, pentru a reîncepe toate ca și cum n'ar fi existat niciodată, căci la toate trebuià mare cheltuială de insistență și elocință spre a dovedi nu numai utilitatea lucrului ci și urgența. Energie și răbdare nesfârșită a dovedit el, smulgând din mâna prea parcimonioasă a Guvernului, bucată cu bucată, o nouă zestre sanitară pentru oastea sporită a României independente. Au mai trebuit alți doi ani pentru realizarea planului său complet, căci erà hotărât să nu renunțe la nimic din inventariile, pe cât de judițioase pe atât de conștiincios în tocmite, pe cari le prezintase ca deziderate și a sfârșit prin a obține aproape tot. In anul 1883 se puteà

fălì cu materialul sanitar ce se aflà în depozit, atât el care-l crease, cât şi armata care dispunea de tot ce trebue pentru transportul şi ospitalizarea răniţilor întocmai ca armatele occidentale.

Nu este de mirare, incontestabil, că atâta agitaţie, ba chiar luptă aprigă pentru îndeplinirea misiunii înalte cu care erà învestit, după treizeci de ani de încordare şi perseverenţă au avut ca rezultat sleirea repede a forţelor sale fizice. Este însă de sigur de mirare că, în cursul neîncetat al preocupărilor sale obişnuite şi fără a pierde firul acestora, Davila mai găsia mijloc de a se interesà de o sumă de lucruri ce-i păreau neapărat de pus la cale, fiindcă erau obşteşte utile sau înălţătoare pentru anumite cercuri, în special cele medicale. Astfel în 1880, cu ocazia serbării jubileului de 25 ani dela fundarea Şcolii de Medicină, propuse Corpului medical organizarea unui congres ştiinţific naţional, întruind medicii, veterinarii şi farmaciştii.

Din diferite motive congresul a fost amânat şi evenimente independente de activitatea sa, i-au împiedicat ţinereà până în Octombrie 1884, când spre mâhnirea tuturor aderenţilor, neuitatul lor iniţiator nu mai erà.

In chestiunea instrucţiei militare în şcoli, am spus că tot Davila fusese iniţiatorul, fiind creatorul Corpului micilor Dorobanţi. Cu mare ardoare şi dragoste s'a ocupat din nou de această instituţie acum când învăţase a-i preţuì toate foloasele. Dealtfel dovada cea mai bună că el erà sufletul ei, a fost c'a dispărut îndată după moartea sa şi desfiinţată rămase vre-o douăzeci de ani.

După proclamaţia Regatului, starea financiară a ţării fiind simţitor îmbunătăţită, se puteà da o mai mare desvoltarea mijloacelor de cultură şi învăţământ în popor.

Davila se devotă cu totul acestui nou curent în ce puteà să se folosească de competenţa sa. Datorită intervenţiei sale active s'au înfiinţat laboratorii de chimie la Şcoala de agricultură, la Şcoala de poduri şi şosele, la Şcoala de comerţ şi la Monetăria Statului. N'a fost străin nici de înjghebarea laboratorului Facultăţilor de ştiinţe din Bucureşti şi Iaşi şi a celor mai mici de la licee.

„*Toate aceste laboratoare* — cum scrià el într'un memoriu — *pot să fie considerate ca isvorîte din laboratorul de Chimie dela Colțea de sub direcțiunea d-lui Dr. Bernath*", dar creat de Davila la Spitalul Militar, de unde apoi fusese mutat.

Rolul acestui laborator în 1882, când el se exprimà astfel, ajunsese imens nu numai în instrucția publică, dar încă și în economia națională, în medicina judiciară și în poliția sanitară numai după urma impulsului ce i-l dase creatorul său. Acì s'au studiat între altele mai toate apele minerale ale țării, bogăție pentru punerea în valoare a căreia, Davila se silià în tot chipul. In interesul acestei valorificări el și fundase încă dela 1869 prima noastră „Societate de Hydrologie".

Mai fundase pe aceleași vremuri și alte Societăți, apoi și reviste cu toate că el însuși nu publicà mult, căci n'aveà timp disponibil și este știut că pentru a fi autor fertil trebue timp mult. Nici operă științifică pură n'a putut face, cu toate că erà chimist eminent, dar — cum a scris elevul său C. Istrati — să ne întrebăm dacă acest om care în timp de douăzeci și cinci de ani s'a sculat dimineața la patru și s'a culcat la zece seara sau mai târziu, reușind deabià să facă față la tot ce se cereà dela el pentru binele acestei țări, ar mai fi putut face și cercetări științifice? — „Și în definitiv ce ar fi folosit țării, dacă el ar fi contribuit cu cercetările sale la umple câteva mici goluri în știință, ar fi reușit în câteva sinteze? Ce ar semnificà acestea pentru țara noastră, în acea epocă, alăturea cu sinteza marelui corp medical român efectuată de el!? Dacă el ar fi fost reținut în laborator, puteà oare să producă ceeace am văzut, mai scump țării noastre decât orice studii ce ar fi publicat în analele de chimie!?" Erà însă un emulator și un mare vulgarizator.

La „Societatea pentru învățătura poporului român" Davila a fost unul dintre cei mai inimoși pionieri. Câte lucruri frumoase și folositoare de sigur se mai realizau din îndemnul și cu sfaturile acestui incomparabil educator, dacă nu l'ar fi doborît suferința!

***

Dacă Independența și Constituția cea nouă au avut consecințe în general bune pentru viitorul țării, au avut în schimb și unele urmări deplorabile ce s'au manifestat în spiritul public și vieața de societate a națiunei. Stabilitatea asigurată, garanții mai mari în întreprinderile de orice natură, deteră o încredere sporită în sine și de acì o îndrăzneală ce uneori nu erà justificată de nici o capacitate dovedită sau chiar probabilă. Aceasta avù de rezultat o concurență întețită pe toate tărâmurile.

Politica ajungând să precumpănească în curând ca factor hotărîtor în prefacerile cu tendință progresistă de toate zilele, introduse în luptele pentru carieră aceleași mijloace neleale, aspecte imediate ale micimii de suflet și ale pervertirii caracterului, pe care le adoptase luptele de partid: patima oarbă, ura și defăimarea. Destrăbălarea atinse culmea distrugând până și spiritul de corp, respectiv ierarhiei, ba chiar simțul demnității. Un timp armata a suferit greu de această racilă națională. A fost epoca în care militarii puteau face parte din Parlament. Atunci s'a molipsit și Serviciul Sanitar.

S'ar fi putut crede că Davila, ca unul ce nu făceà și nu făcuse niciodată politică, ferindu-se de orice pacturi și clică, strict imparțial față de rivalități, ar fi trebuit să rămână la adăpost de consecințele unei atari stări de lucruri. Direct nu l'ar fi atins în nici un caz, pe el care erà mai presus de combinații josnice și nu se lăsà târât în nici un fel de compromis. Dar nu putu să scape dela o vreme, de lovituri indirecte, devenind ținta unor mașinațiuni ascunse cu scop — nici mai mult nici mai puțin — de a-l înlăturà din calea unor vânători de situații.

O situație mai înaltă decât aceà pe care o ocupà el nu ambiționà deși — acum când patriotismul său erà recunoscut de toți — deosebit că i s'ar fi cuvenit, ar fi făcut figură neîntrecut de bună și ar fi fost, netăgăduit, de cel mai mare folos țării ca înalt demnitar al Statului, fie Ministru al instrucțiunii, fie chiar Prim Ministru. S'au

temut poate unii mari că ar nutrì speranțe în acest sens și c'ar putea întâmpinà deodată în el un concurent cu atât mai serios cu cât — fără nici-o îndoială — toată țara ar fi fost de partea lui. In tot cazul mari cu mici se uniră tacit pentru a-i face neajunsuri, cu scop de a-l micșora și umilì, sau cel puțin spre a-i nimicì prestigiul și influența, deocamdată prin restrângerea atribuțiunilor și prerogativelor legate de locul ce-l ocupà.

Mai întâi începură a-l nesocotì. Se trecù peste el în luarea de dispoziții în Serviciul Sanitar, ba chiar noui directive se hotărau în câmpul său de activitate, fără a se fi luat avizul său prealabil. In schimb propunerile sale erau puse direct la dosar. Zece rapoarte din 1880 și 81 înaintând proiecte pentru reorganizarea serviciului rămân fără nici un răspuns din partea Ministerului și pe când el cerea mereu să se consacre prin lege „principiul unității de direcțiune", cei ce ținteau la succesiunea sa, cercau să dea curs liber inițiativei lor mai ales pe căi lăturalnice.

Deprins de aproape treizeci de ani să lupte cu seninătatea conștiinței împăcate, idealistul ce erà în el, nu-și putù dà seamă dela început de ostilitatea crescândă în jurul său și Davila, dreptul, își urmà calea dreaptă ca întotdeauna.

Criza izbucnì cu ocazia aducerii în desbaterile Parlamentului la 1882, a Legii Serviciului Sanitar al armatei. Atunci cărțile se dară pe față. Odată cu desvelirea adversarilor săi printre aceia pe cari nu-i considerase altădată și nu-i tratase decât ca niște buni camarazi, mai da de urma unei adevărate conspirațiuni organizate solid și părând a aveà drept cuvânt de ordine — cum scrià chiar el unui elev devotat — „Să scăpăm de Davila"!... Ce indignare, dar și dezgust, l-o fi cuprins la aflarea odioasei atitudini ascunse sub ipocrizia unor relații ceremonioase și, în aparență, cordiale nu este greu de închipuit.

Ei bine totuși, el n'a avut nici o ieșire violentă, nici un gest necugetat, chiar în acrimonia discuțiilor în sânul Consiliului medical consultativ, care reluând proiectul a-

supra organizației Serviciului Sanitar al armatei, adormit în cartoanele Ministerului încă dela 20 Decemvrie 1878, îi modificà redacția în favoarea celor interesați personal la aceasta. Făcù însă, foarte cumpătat și demn, un „memoriu" pentru Ministerul de Răsboiu în care, pe lângă protestul său, se vede deslușit firul infamiei puse la cale.

„Este pe deplin știut — scrià Davila — că actuala lege a Serviciului Sanitar a fost, în unele articole, cu dinadins întocmită spre a lovì în persoana mea și, chiar în Consiliul superior al armatei, sub prețedinția d-voastră, s'au rostit cuvinte de pasiune și personalități în contra cărora ați găsit de cuviință a protestà.

„Ambele ședințe ale Consiliului medical superior au dovedit cu prisos cum d-nii Medici superiori ai armatei înțeleg aplicarea legii și rolul ce doresc a da Secretarului Consiliului, neadmițând nici că poate fi un vicepreședinte[1]) al acestui Consiliu, delegat al d-voastră, nici vreun alt drept de superioritate decât numai vechimea.

„D-l Doctor Severin s'a crezut chiar în drept a lovì în persoana mea, propunând ca să fiu numit Inspector de circumscripție chiar în afară de capitală, la Craiova sau Iași rezervând postul permanent din București d-lui Doctor Theodori pe motivul că are cinstea de a fi medicul particular al Majestăților Lor.

„D-l Doctor Fotino, trecând cu vederea orice este demnitate a crezut că moderează propunerea d-lui Dr. Severin, oferindu-se a mă înlocuì la nevoie în inspecțiile circumscripției mele, ca să nu fiu sustras dela interesele mele personale, dar văzând refuzul meu absolut și declarația mea hotărâtă că nu pot primì o poziție inferioară, a crezut că-și înfrumusețează rolul declamând cu fraze pompoase că mai sunt trebuincios armatei, că luminile mele, experiența mea, frumoasele exemple ce am dat și voi da încă întregului personal, fac prezența mea deapururea prețioasă, etc.

---

1) Prețedinte erà Ministrul de Răsboiu, pe atunci General G. Anghelescu

„Aceste cuvinte elogioase, trebuià d-sa să le rostească în Senat căci după propunerea D-lui Dr. Severin și asentimentul tacit al tuturor membrilor, nu puteau fi considerate decât ca o luare în râs.

D-nii Doctori Fotino și Severin, cari evident, au vorbit în calitate de senatori iar nu ca medici militari, au explicat cum înțeleg rolul de Șef de secțiune, Secretar al Consiliului, în loc de a aștepta ca regulamentul legii să-l explice și au dovedit deajuns în fața d-voastră că, la întocmirea legii, au fost călăuziți de alte dorințe decât binele serviciului".

După ce face un istoric amănunțit al serviciului întreg, creat numai prin munca sa fără preget, arată că silințele sale de a mai aduce îmbunătățiri instituției medicilor militari sunt ținute în lanțuri de patru ani și continuă:

„Nu este de crezut că Parlamentul, atât Senatul cât și Camera Deputaților, au votat această lege în deplină cunoștință de cauză și au ghicit scopul ei ascuns de a se umilì gradul meu și a se distruge unitatea de direcție, care niciodată nu poate fi realizată de un consiliu neresponsabil...

„Numindu-mă pe mine Inspector de circumscripție, când până astăzi am fost singur Inspector General cu o vechime de 22 ani în grad, se calcă drepturile mele de grad superior; o dovadă despre aceasta este că Medicii Coloneli cari compun Consiliul medical superior s'au crezut îndreptățiți a propune să fiu numit la o circumscripție de afară, eu, șeful lor de 22 ani și declară mai departe că nu pot fi constituiți în Consiliu, fiind numai Medici de Corp de armată. Pretind deci numirea de Inspectori Generali.

„După dispoziția ce ați luat numindu-mă Inspector al circumscripției Capitalei, mă simt lovit nu numai pe nedrept dar chiar contra legii; consider poziția mea ilegal desființată și mă socotesc suprimat ilegal, ceeace este echivalent cu izgonit din armată.

„Demnitatea mea nu-mi permite a ocupà o funcțiune umilită și camarazii mei din armată ar aveà dreptul

să mă disprețuiască dacă aș suferì o astfel de lovitură fără de a protestà. S'ar puteà crede că am meritat-o sau că există în trecutul meu o pată care a provocat-o.

„Prefer o anchetă asupra vieții mele întregi, decât o înjosire, o pedeapsă morală și, numai dacă mi se cuvine să fiu osândit, umilit și degradat, atunci să fie aceasta conform legii!".

Mai departe, repetă că dacă se desființează funcțiunea de Inspector General al Serviciului Sanitar, nu mai are ce cătà în armată, căci a fi coborât la gradul de Inspector de circumscripție, căruia în deriziune, i se menține calificativul de *general,* nu primește, privind aceasta ca eliminarea sa piezișă din rândurile oștirii. Termină cerând un congediu de șapte luni, echivalent cu punerea în disponibilitate.

Erà firesc ca procedeele meschine de care se uzà față de el să-l fi adus în pragul exasperării. Când însă la toate intrigile se adăugă și o mizerabilă campanie de presă, denaturând faptele și insinuând că „Șeful Serviciului Sanitar n'a simțit trebuința unei complete reorganizări a acelui serviciu în urma răsboiului și a rămas adormit asupra regulamentului din 1861", nu-și putù stăpânì revolta sufletească. Se simți dator să răspundă respicat, „în interesul istoric al Serviciului Sanitar, în interesul adevărului și al demnității pe care fiecare trebue să o păstreze față de opinia publică, când se discută modul cu care-și îndeplinește funcția ce-i este încredințată", restabilind înfățișarea reală a cauzei, expunând partea inițiativei sale și partea de răspundere a tuturor. Incheià printr'o declarație categorică deși simplă, ca o mustrare și o învățătură pentru ambițioși lipsiți de scrupule:

„In timp de treizeci ani de când servesc țara, n'am cules altă avere decât reputația, că am muncit cu desinteresare pentru binele public; nu pot dar să permit nimănui de a diminuà acest capital moral care rămâne și averea copiilor mei" [1]).

---

1) „Ostașul" din 15 Februarie 1882.

Leal și plin de o sinceră solicitudine pentru membrii Corpului medical, el n'ar fi făcut nici o obiecțiune la o urcare în grad în scop de îmbunătățire a serviciului, chiar a unora ce n'aveau alt titlu la aceasta decât vechimea. Dar când urmà ca această măsură ,cu totul lipsită de interes general, să dea prilej unei coborâri a sa, unei știrbiri a privilegiilor ce-i consfințise lui o vechime mai mare și atâtea merite pe cari nici dusmanii nu i le-ar fi tăgăduit, erà dreptul său de a se apărà din toate puterile.

O soluție avantajoasă pentru toți, singura echitabilă față de persoana lui Davila, ar fi fost ca mai înainte de orice altă schimbare în ierarhia Corpului medicilor militari, să i se decerne lui gradul superior pe care-l câștigase în mod strălucit și erà îndreptățit să-l aștepte încă dela 1878. Dar aceasta erà și singurà soluție de care pare-că se ferià Guvernul. Este adevărat că în Adunarea Deputaților se votase în anul 1880, înaintarea sa ca recompensă, dar acest început de dreptate fusese zădărnicit pe urmă de legea bugetară a exercițiului ulterior.

După curmarea brutală a carierei năpăstuitului, Parlamentul din nou răsună de propuneri în favoarea sa. Erau acum simple paliative sau corective cari se vânturau. Oameni mai buni dar naivi socoteau că i se cuvine o compensație !?) spre a îndulci fierea ce i se dase de băut, și cerură pentru el o recompensă națională, ca și cum răni morale s'ar puteà închide cu o îndestulare bănească.

Față de această milostivire târzie și searbădă, nela-locul ei, mândria sa se aprinse și ridicând capul albit la muncă, sus, mai presus de orice mârșăvii omenești, sfidând noi înjosiri, Davila făcù cunoscut că nu va puteà primì nici pensie nici recompensă bănească ca plată a răsturnării sale!...

Rezultatul? — Zdruncinarea definitivă a sănătății bună-rea de care se mai bucurà și de care s'ar mai fi folosit mult țara dacă ar fi fost ocrotită. Dar lui nu i-au lipsit după loviturile soartei de care se resimțise îndea-

juns, nici loviturile grele ale pizmaşilor şi hainilor, cari nu pot fi tămăduite de nici o filosofie, ci rod în carne vie, mai rele decât otrava!

Biata inima sa trudită şi chinuită atât amar de timp, ţinută în frâu adesea numai de voinţa sa extraordinară, nu mai rezistă la noua ei încercare şi-şi pierdù măsura cu totul. Erà d'acuma un invalid, un om sfârşit, „o oală spartă" cum spuneà melancolic unor intimi ai săi...

Că i s'a refuzat punerea în disponibilitate şi c'a mai fost reţinut în serviciu cu promisiuni şi neadevăruri, sunt detalii; în starea în care erà în 1883 puteà să-i fie indiferentă orice întorsătură a evenimentelor. Congediul care nu-i fusese aprobat ca soluţie a diferendului, trebuì să'i se dea în curând forţat, pentru motiv de boală, dar nici nu se îndurase a-şi părăsì slujbà până se simţì pe de plin istovit.

Dureroasă, grozavă, a fost ultima sa iarnă. In căsuţa sa tristă, aproape singur, pironit în nemişcare, a petrecut trei luni de zile negre şi nopţi de nesomn, de sbucium şi căinare, căci suferinţa sa cea mare nu erà asistolia, nu angina precordială; erau gândurile... Opera vieţii sale de silinţă şi devotament o vedeà săpată la temelie şi ameninţată de surpare. Principiile mari cari călăuzise activitatea sa în interesul ţării şi spre binele serviciului, fiind călcate în picioare, răspunderea sa erà înlăturată; dar nu rămânea el expus la învinuirea de nedestoinicie şi la desconsideraţia viitorului?... De sigur rivalii săi năzuiau la aceasta...

Va mai putea la timp, prin sfaturi şi îndrumări să restabilească ordinea, în starea de perturbaţii ce se anunţà deacum?... Dar calomniatorii, nu puneau ei la îndoială realitatea boalei lui?...

Dacă primăvara anului 1884 aduse o uşoară îndreptare în starea sa atât fizică cât şi morală, aceasta — nici vorbă — n'a fost efectul gestului de generozitate făţarnică al Guvernului, care în Martie, când i se puteà prevede sfârşitul apropiat, se îndupleca a-l înălţà în rangul ce trebuià să-i deà de mult. Nici nu se lăsà el a-

măgit în privința înțelesului și valorii acestei manifestațiuni silite, chiar când pompos, teatral, unul din conspiratori în ținută de gală, declamà în fața sa: „Corpurile legiuitoare, Țara întreagă, recompensează meritele d-voastre, etc., etc.”...

„*Această cinstire* — scrià atunci fostului său elev Stavrescu — *nu mă privește personal ci este o onoare pentru întreg Corpul medical*”, iar unui prieten, Colonelul N. Racovitză: „*Totul se sfârșește spre gloria Corpului medical*”... și adăugà cu amărăciune: „*La aceasta trebuià să se gândească anul trecut, dar nu se gândeau decât să mă distrugă*”...

Alt gest, un gest nobil — Regele venind să-l vadă — a fost ca un balsam pentru rana sufletească. Regele Carol, figură împunătoare de tact și rezervă înțeleaptă, care nu guvernà nici nu pășià la discuție, nu uitase pe credinciosul său Davila. El nu puteà să intervină direct dar procedà prin impresii și manifestația Sa spontană, pe deoparte răzbià îndărătnicià unei politici odioase și puneà lucrurile la punct, pe de alta aducea în casa unui mare nedreptățit suferind, ca o rază de soare în primăvară, binefacerea augustei și caldei Sale simpatii.

Alinarea morală ce i-o produse mărturia cordială, solemnă și decisivă a Suveranului, fu urmată de o înviorare destul de repede. După câtevà săptămâni dormià și se hrănia aproape normal. Stabilit pentru întremare mai desăvârșită la Sinaia, dobândì oarecare speranță și încredere în forțele sale.

„*Je suis si bien, qu'il me semble que je n'ai jamais été malade*” scrià Maiorului Perticari, ginerele său. „*J'ai besoin de revivre en sociètè, de sortir de l'isolement de la chambre de malade*”... Dar tot mai suflà greu și-l obosià tare suitul scărilor sau mișcări repezi. In schimb, odată cu instalarea Perechii Regale acolo, fu înconjurat de cele mai drăgălașe atențiuni ale Reginei și de o amicală solicitudine a Regelui, un belșug de îngrijiri cari pare-că se întreceau ca să-l facă să uite cât suferise în trecut. Scrià despre ele cu recunoștință. Aveà însă o grijă și o mărturisià astfel:

La 1884

„Le Roi me dit des amabilités que je n'ose écrire, j'ai peur déjà que quelques échos n'éveillent l'envie". Ar fi putut zice: *„l'envie de me nuire encore...".*

Sărmanul, nu se înșelà. In curând primià un ordin al Ministerului, punându-i în vedere că, fiind acum sănătos, ar fi cu cale să înceapă inspecțiile. Urgia aceasta îl surprinse neplăcut; erà însă omul datoriei. Se supuse și plecă... să moară la datorie.

Erà pe călduri tropicale: deacum boala merse repede.

Când se întoarse pentru cea din urmă oară în căsuța sa, nu mai puteà nici să steà culcat căci se înnecà și se chinuì câtva timp într'un scaun. Vedeà venind mântuirea, resemnat dar obidit. Nu țineà la vieață; decât îl legà de atâtea vieți atâta bine pe care-l făcuse și ar fi dorit să-l mai facă. Aveà tot dreptul să spună prietenilor ce-l vizitau: „Prin inimă am trăit, prin ea mor...".

Totuși voià să mai spere căci comoara de bunătate din inima sa erà nesecată și-l înspăimântà jalea din jurul său, gândind la nenorocirea celor iubiți pe cari-i părăsià. Auzi pe un fost elev, devenit prieten, Grecescu, jelindu'l într'un colț și simți o mare durere... „Vă rog — îngână oftând — scoateți de acì pe bietul netot"!...

Se stinse în ziua de 26 August, în vârstă de 56 ani, dar părând mult mai bătrân, așa-i brăzdase suferința frumoasa sa față, icoana inteligenței cele mai sclipitoare și a simțirii distinse, divine.

Masca morții săpà'n trăsături mai adânci expresia voinței sale irevocabile; voința aceea căreia într'atâta-i consacrase puterea sa, încât îl trădase rezistența fizică necesară pentru a răzbì necazurile și cursele vieții; voința luminată, închinată toată binelui celor mulți pe care-i iubise adevărat, neclintit... Și acuma îl plângeà o omenire întreagă. Căzuse pradă morții, dar viu tot erà în mii și mii de inimi.

Decorații, coroane, discursuri, nu merită mențiune Sunt simple trivialități când este vorba de un om ca Davila!

Simbolul unei aurore în cultura noastră naţională, el doarme somnul de veci într'un loc frumos — loc de verdeaţă şi de odihnă — parte din fosta sa grădină, unde odinioară fu tabăra lui Tudor Vladimirescu, simbolul renaşterii noastre naţionale; — un petec de ţară de două ori sfânt!...

***

Capacitatea lui Davila ca intelectual, ca factor de cultură şi de ordine, ca om de concepţie şi acţiune, o spune opera sa măreaţă, operă care cu un merit egal ar fi împodobit o carieră chiar mult mai lungă. Au mai spus şi alţii cât erà de distins, atrăgător, vioi şi larg în vederi; în ce grad aveà darul cuvântului, cum ştia să deslușiască, să convingă şi să se impună; înfine ce entuziasm, ce energie şi ce chibzuială puneà în tot ce întreprindeà.

Ceeace este mai puţin cunoscut, este valoarea fondului sufletesc ce se ascundeà sub aspectul rigid, adesea sever, uneori chiar aspru, al marelui bărbat.

Mai întâiu, de netăgăduit el, model de conştiinţă şi de disciplină, dovedind continuu întrucât da uitării persoana şi interesele proprii când binele public erà în joc, aveà dreptul să fie cât de exigent faţă de cei ce trebuià să-l ajute în greaua sa sarcină, cu atât mai mult că în purtarea sa, oricum ar f părut la prima vedere, domnià spiritul dreptăţii. Cât însă erà el lipsit de orice răutate, reeşià limpede din faptul că uzà de o măsură pentru toţi şi, când erà nevoie, mustrà tăios şi intransigent chiar şi pe aceea cărora le da mereu probe de iubire, chiar pe ai săi.

Cusurul său cel mare a fost francheţa, *cusur* în lumea noastră.

Dacă în plus i s'a luat în nume de rău o nervositate, ce câteodată devenià irascibilitate şi chiar mânie, trebuià să se ţină socoteală de mediul pretenţios schimbăcios şi prea des ostil pe faţă, în care muncià; munca sa atunci luà faţa unei cazne şi i se iartă unui om căznit când îşi iese din fire.

Apoi pete sunt și în soare, dar cine le observă? cine le pomenește, când cugetă cât datorește soarelui? Și el, așa de strălucit, nu erà decât un om, un biet om jertfit dintru început și până la urmă, căci pe lângă agonia morală în care-l cufundase nenorocirea în familie, nu a fost la nici un moment cruțat de decepții amare, de ponoase nemeritate și de umiliri infame.

Să nu se uite închiderea Școlii lui Davila un timp, când d'abià, cu multă greutate, o înființașe și întreținuse cu cheltuiala sa (1856)!

Să nu se uite destituirea sa dela Direcția General Sanitară ca urmă a unei cobale (1864)!

Să nu se uite desființarea Școlii sale în floare, spre a-i substituì Facultatea de Medicină, când amândouă aveau putința de a fiinţà alături; apoi nesocotirea dreptului său la decanat!

Să nu se uite mizerabilul proces dela Iași (871) care i s'a înscenat în schimb!

Să nu se uite cum ani dearândul, în îndeplinirea mărețului său plan pentru organizarea ambulanțelor, a fost ținut în șah cu îndărătnicie!

Să nu se uite campania neghioabă dar veninoasă, ce duceau prin presă dușmani invidioși.

Să nu se uite, înfine, înjosirea neomenoasă cu care i s'a curmat cariera!

Și dacă ne gândim cât chin i-a pricinuit din timp în timp și lipsa de sănătate, suntem forțați să zicem: „Doamne! Dacă altul ar puteà suferì mai mult decât a tras acest om îndelung răbdător, ar fi un nou Messia!..

Iată deci toată explicația salturilor voiei sale.

Voie bună aveà Davila, din fire, cu prisosință și nici nu și-o părăseà degeaba. Dar se sbârlià și se burzuluià în fața neglijenței, a neascultării, a relei voințe și mai ales a relei credințe. Cei ce i-au cercat mânia n'au avut decât să și-o impute lor înșiși și dac'a avut el vre-o vină, apoi multe a răscumpărat milostenia sa fără margini.

Cu toată adversitatea soartei și în disprețul lovitu-rilor primite, Davila, după urma bunătății sale a cu-

noscut fericirea. Şi se înţelege, căci ceeace cerea el dela vieaţă, nu erà belşug de deşertăciuni lumeşti, ci un simplu ecou al simţirii sale arzătoare, toată de iubire pură şi devotament fără preget. Virtutea-i erà călăuza în vieaţă şi fiind iubirea baza virtuţii, în focul iubirii a întruchipat idealul vieţii sale: Să iubească şi în schimb să fie iubit! Aceasta fu tot ce dorià.

A iubit cu ardoare, cu patimă, cu evlavie... pe ai săi, pe amici, pe elevi, pe orfani şi pe bolnavi, deopotrivă. La toţi le da sprijin, îngrijiri şi mângâiere; pentru oricare din ei erà gata să-şi dea vieaţa. Cum i-a iubit pe ai săi poate servì de exemplu oricui. In orice timp şi orice împrejurări, de aproape sau de departe, ei erau obiectul preocupărilor sale şi părţile din corespondenţa sa cari desvelesc grijile şi sentimentele sale de tată, sunt cele mai impresionante. In această privinţă ca şi în rolul său de soţ are aceleaşi accente sincere şi calde.

Rămas, într'o vară singur, scrie:

„Jamais la solitude ne m'a pesé davantage... J'ai passé la journée seul à la maison à penser à toute notre petite famille... Dire combien je trouve notre séparation pénible m''est impossible... Papa n'a qu'une pensée, sa chère petite famille, sa chère femme. Vous ne saurez jamais combien votre absence de l'année dernière m'a laissé de tristes souvenirs; je n'en suis pas encore guéri et je ne recommencerai pas pour rien au monde''.

Şi mai târziu:

„Ecriis-moi souvent car tes lettres me font le plus grand plaisir. Ce sont les seules consolations dans ma solitude et tu n'imagines pas le chagrin que j'éprouve de voir ton silence; ne sois donc jamais négligente avec ton grognon de mari, tes paroles, tes lettres me calment, sois en donc moins avare''.

Aşà mereu ne întâmpină dragostea ce o manifestă pentru viaţa în familie. Se vede clar cum nu trăià el decât *pentru* şi *prin* copiii săi.

O slabiciune a sa erau copiii în deobşte şi tineneretul, care pentru solicitudinea sa părintească erà tot numai un copilet; întreg pare că'l înfiase şi-l împărtăşià cu bogăţia sufletului său, spre a-i sporì simţirea. Cea mai duioasă atracţie îl făceà să se plece cu precădere înspre cei plăpânzi, şărăcuţi şi oropsiţi. Pe aceştia-i desmierdà cu drag şi-i părtinià făţiş.

Dar bunătatea lui Davila nu se revărsà numai asupra celor cunoscuţi de el, sau cari năzuiau la ea, ci şi asupra nenumăratei mulţimi a celor fără nume cari luptă din greu toată viaţa, nevoiaşi şi obijduiţi, sclavi obscuri ai datoriei. Pe toţi de s'a fi putut, i-ar fi strâns în jurul său, sub scutul ocrotirii sale, în preajma împrospătătoare de puteri şi nădejde a făpturii sale alese Se ducea însă — fiindu-i mai uşor — însuşi la ei, distribuind binefaceri de tot felul, ajutându-i cu vorba şi fapta, lecuindu-i la trup şi suflet, ba încă smulgându-i dela peiire cu primejdia existenţei sale. Iubirea şi bărbăţia unite atunci în fiinţa sa erau pentru norod Providenţa.

Sunt fapte ce grăesc mai cu putere decât orice vorbe. Ca stele luminoase ele lucesc prin bezna zilelor fără de bucurie ale unei vieţi de sacrificii. Sunt faptele eroice de cari nu sunt capabili decât cei ce trăesc pentru alţii, simt cu durere suferinţele semenilor lor şi ştiu să sufere orice pentru ei. Şi aşa erà Davila Lui nu i-au lipsit zile fără soare, dar nici n'a fost străină firea sa de eroismul plin de foc, de dărnicie şi mărinimie.

Să amintim cum s'a expus în atâtea epidemii şi a pătimit adesea, contractând în 1865 tifos la căpătâiul ocnaşilor, decimaţi şi părăsiţi de toţi, din Telega.

Să amintim cum, în Franţa la 1851, rupându-se un pod, în timpul trecerii unui regiment, pe care-l însoţià ca medic, se aruncă fără ezitaţie în apă şi scoase la mal pe rând mai mulţi soldaţi ce se înecau.

Să amintim cum la 1860, un tânăr confrate fiind bănuit c'ar fi otrăvit un om cu o reţetă a sa şi ameninţat de o ceată incultă, Davila văzând că nu l'ar scăpà cu vorbe, luă sticla de doctorie şi înghiţi jumătatea ră-

masă neluată de mort. Increderea sa şi curajul acesta convinse plebea întărîtată, că medicul nu erà de vină.

Să amintim cum la 1861 fiind provocat la duel de un subaltern primeşte a-i da satisfacţie, iese pe teren şi se expune gloanţelor adversarului, dar el însuşi — o declarase dinainte — nu trage.

Să amintim că la 1866, el a oferit fără teamă adăpost în casa sa Doamnei Elena Cuza, îndurerată şi îngrozită de detronare, liniştind şi ocrotind o femeie virtuoasă în nenorocirea ei.

Să nu uităm evadarea sa plină de primejdii din liniile germane la 1870, spre a puteà servì mai departe ţara sa natală. Să nu uităm dispreţul de pericol ce-l arătà la 1877 şi antraxul pe care-l dobândì perindându-se prin bordeele infecte pline de muribunzi.

Să amintim în fine cum, fiind boala sa dejà înaintată, aflând într'o noapte că arde Azilul Elena Doamna, a fost într'o clipă la faţa locului şi, suit în dormitoarele unde dormiau cele mai mici dintre eleve, le-a obligat să se îmbrace în ordine şi să evacueze sălile ţinându-se de mână două câte două, cântând liniştite ca la preumblare, fără ca el să trădeze emoţia şi durerea ce-i provocà dezastrul. Prezenţa şi calmul său curagios au împiedicat panica. Nimeni nu şi-a pierdut capul, dându-i ascultare cu încredere.

Dar câte la fel de frumoase, nu s'ar mai putea amintì?

Cât a iubit Davila ţara şi neamul, au dovedit-o nu numai faptele sale mari, dar şi o sumă de gesturi şi obiceiuri lute, apoi mici preocupări constante, rarele sale distracţii şi mai presus de toate entusiasmul său mereu nou pentru tot ce respirà naţionalism sănătos, tot ce puneà în lumină şi favorizà vitalitatea rasei cu tradiţiile şi datinele ei bătrâneşti. Erà un admirator al frumuseţii populaţiei rurale şi se minunà fără încetare de deşteptăciunea şi firea aleasă ce aflase în ea.

De cum a cunoscut bine limba ţării, s'a simţit pătruns de farmecul poeziei populare şi a vibrat la auzul doinelor. Plăcerea cu care ascultà şi recità versurile

lui Alexandri erà nespusă şi trebuie să-i dăm luare aminte cu atât mai mult cu cât asemenea gust nu prea erà răspândit, pe atunci, printre feţele simandicoase din lumea în care trăià. Ceva mai mult: El a publicat cu cheltuiala sa fără de a o spune, într'o prea frumoasă ediţie (1867), „Poezii populare". Apoi pentru a răspândì cât mai profuz această minunată producţie a geniului plaiurilor şi câmpiei româneşti, o distribuià ca premii nu numai la Azil ci şi la toate şcolile ţării.

Acelaşi drag îl manifestà Davila pentru orice lucru de mână cu caracter pământean, ţesături, cusături şi'n genere toată industria femeii din popor. O colecţie unică de izvoade bine alese, cea mai bogată din ţară, izbutise cu mare sârguinţă a sa şi a soţiei, să înfiinţeze la Azil, unde educaţia profesională organizată de el oferià o lature de artă naţională curată. Stăruià mult pentru a lăţì gustul frumosului la sate şi nu i se păreà nimic mai frumos decât creaţiunile gustului pe care le găsià acolo.

Cele mai frumoase porturi ţărăneşti ce se puteau închipuì, au fost multă vreme acelea cu cari, în toţi anii şi toată vara, Davila îşi îmbrăcà soţia şi copiii. Apoi toate elevele Azilului, în zile de serbare, la preumblări şi în vacanţe, la Brebu, purtau asemenea costume pe cari chiar ele şi le lucrase în şcoală. Pare că cu toţii, copii proprii şi adoptivi, îi erau mai dragi când îi vedeà astfel. Şi pentru societate a servit de învăţătură această manifestaţie naţionalistă, care din partea lui erà ca o formă de cult.

Un cult! De sigur, nu este prea mult a zice, că Davila a avut un cult pentru neamul ales de sufletul său: Neamul căruia îşi închinase vieaţa. Credinţa, speranţa, caritatea sa, toate virtuţile creştine lui înăscute, le-a depus pe altarul acestui neam şi acest prinos ceresc l-a făcut fericit, căci poporul l-a răsplătit cu dărnicie, cu ce puteà dà, cu ce aveà mai bun, cu sufletul său neprihănit.

Poporul, da, mulţimea modestă şi umilă pe care el n'a privit-o de sus, mulţimea spre care şi-a îndreptat paşii de câte ori a cătat la el şi care „dela Porţile de

Fier la mlaştinile Prutului, dela Carpaţi la albia Dunării" — cum scrie Istrati — îl cunoştea bine; ţăranii şi soldaţii cari au dus la căminurile lor răsunetul activităţii şi bunătăţii sale, făcându-i numele respectat şi slăvit pretutindeni.

El, cel iertător, şi-ar fi iubit chiar duşmanii, câţi bruma erau, de n'ar fi fost ei vrăjmaşi ai binelui ce-l făceà. Dar toţi l'au admirat şi ei, căci nu le-a arătat, oricât l'au mâhnit, nici umbră de ură.

Poporul întreg — un pumn de invidioşi şi ambiţioşi, măcar şi de cei *în vază,* nu reprezintă poporul — a simţit iubirea sa cu putere şi inimile mulţimii i-au dat ecoul dorit, i-au dat pentru tot binele ce-l făcuse neamului, răsplata cea mai scumpă lui: iubire curată.

Aceasta a fost pentru el fericirea lumească — aproape toată de câtă a avut parte — şi o supremă mângâiere când a pătimit mai greu, după atâtea lovituri pe cari i le-a dat pe rând soarta. A fost o compensaţie bogată pentru făţărnicia şi lipsa de omenie cu cari l-au tratat aceia în mâinile cărora, din nenorocire, a stat poziţia sa la urmă; atunci când, după ce-i zdrobise cariera, miniştrii şi senatori răspundeau la dreptele sale revendicări, cătând a-l amăgì cu măestrite ossanale... vorbe pompoase, vorbe unflate şi seci [1].

Dar, stând de partea opusă *mulţimea,* Neamul cu adevărat, al cărui suflet şi-l câştigase deplin, ce mai însemnà acest pumn de *oameni mari* cu suflet mic?...

De aceea Davila, deşi sdrobit de durere, nu s'a sfârşit, desgustat de lume. L-a îmbiat până la urmă să mai dăinuiască, chiar în puhoaiele negrii restrişte, raza caldă a recunoştinţei unei ţări, de care n'a încetat de a avea cunoştinţă şi care în ceasul morţii, pătrunzând giulgiul rece al deziluziei, a fost pentru sufletul său leacul suprem, ultima cuminecătură...

***

1) Vezi pag. 62.

CAROL DAVILA

Pentru a ilustra mai viu strânsa și sfânta legătură ce contractase firea nestemată a marelui dispărut, cu simțirea celor mai infimi muritori de cari se apropiase cândva, voiu relata acì o scenă trăită.

Erà într'o zi de toamnă din 1890. Pe înserate mi se înfățișă un bătrân pirpiriu și smerit pe care nu-l cunoșteam.

— „Ce poftești moșule?"

— „Eu sunt Zamfir", îmi răspunse cu glas moale.

— „Vaai!..." Atâta putui zice și înmărmurit un timp, nu-mi veneà să cred că acesta este Olteanul care unsprezece ani mai înainte când plecase acasă era'n floarea tinereții; îl vedeam în droaia de amintiri ce se rostogoleau între tâmplele mele, soldat viioi și sprinten, glumeț și jucăuș. Și acum... ce ruină! Aveam în fața mea un unchiaș cu umerii aduși, cu fruntea încrețită, fața perită și părul alb mai tot. Se cunoșteà omul necăjit

Zamfir fusese sanitar la 1876, apoi ordonanța generalului Davila care-l cedase tatălui meu, chiar în preajma răsboiului. Deaceea el venià acum, drept dela gară mai întâi să vadă cum ne aflăm cu toții și apoi să se ducă mai departe căci *aveà și o treabă.* Dar stând așà de vorbă, după ce aflase tot ce-i puteam spune despre mine și ai mei, se'ncumetă și el să se destăinuiască și-mi spuse păsul lui în chip naiv, fără tranziții, fără pauze.

In satul său din Dolj, deschisese un mic negoț și ar fi fost mulțumit, căci îi eșià în plin, dar prea se ținuse nenorocirile lanț de capul lui. Mai întâi pierduse tot, că avusese dușmani și el fusese prost, că nu știà carte. Avusese mult timp friguri. Apoi muncise din greu că se băgase la stăpân și n'ar mai fi putut să înceapă negoțul dar găsise o fată bună și se însurase și se așezase iar pe seama lui cu banii aduși de ea. Acum îi mergeà mai bine că erà ea pricepută, decât erà cam slabă, și zăceà des de friguri și dacă i-a făcut șase copii, n'avusese parte de ei, că murise de friguri: îngropase până și trei într'un an. Pe urmă s''a prăpădit și ea — D-zeu s'o ierte — că se speriase când le luase apa casa:

de vre-o trei ani erà văduv, da îi rămăsese o fetiță, cea mai mare; mergeà pe zece ani...

Se oprise și oftase odată adânc. Pe urmă, pare că obosit de a mai răsfoì cartea nesfârșită a necazurilor sale, urmă cu o descripție amănunțită a casei ce o zidise din nou „ca să nu mai vie apa". Dar nu-l mai ascultam, căci îmi dam seama că nu venise în București numai pentru a-și povestì trecuții doisprezece ani de om fără noroc, ci trebuia să-l mai roadă cevà ce nu îndrăznià să înceapă.

— „Ia spune-mi Zamfire, ce treabă te-a adus?" îl întrerupsei din înșirarea materialelor arhitectonice.

Cu oarecare sfială, roșindu-se puțin și poate mirat că țiu să știu cevà ce numai unuia socoteà el nimerit să mărturisească, un vis frumos, o speranță strălucită dar care, de sigur, se temeà că vânturând-o de prisos, se va stinge, începu totuși rar de tot.

— „Păi, cum spusei, am fetița — merge pe zece ani — și umblă la școală. E bună și deșteaptă ca maică-sa... și se silește grozav... a trecut două clase tot cu premiu'ntâi și... de aia... de, ca omu,... m'am gândit să-i fac o vieață mai bună... că, vorba aia: N'ai carte, n'ai parte!... Și fiindcă se silește, s'o dau la o școală... mai bună... să'nvețe mai mult... Ceam-că mi-o primi-o Domnu Gineral în Azil... ș'am venit să-l rog... c'atâta fată am... și e bună..."

Vorba sa la urmă ajunsese tot mai tărăgănată și mă privea atent. Observà neapărat pe fața mea ceva ce nu ziceà a bine. Cum mă voi fi uitat la el, nu mai știu, dar se poate că'n căutătura mea el să fi crezut că află o dezaprobare, un protest; se oprise dară, intimidat.

Cum însă ezitam a-i da vre-o părere și stam pe gânduri, reluă cu o insistență vizibil dureroasă, ca și cum s'ar fi rugat de mine să nu-i stau în cale în realizarea dorinței vii pe care o nutrise de mult, în care rezumà de acum fericirea sa, ambiția sa toată, viitorul fetei, reluă — zic — cu glasul mai stins, înduioșat:

— „Să-l rog... că e bun... și milos... ajută pe oameni... și iubește copiii...

Erà dureros de a-i curmà nădejdeà, punându-l în fața tristei realități, o nouă, o grozavă decepție pentru el. Cât îl izbeà vestea și afară de aceea, în inimă, nici nu bănuiam. Erà însă s'o afle, în București, îndată ce ar fi vorbit cu altul. Deci dece să-l mai mint?

— „Dar bine Zamfire — zisei domol — tu nu știi?... Domnul General Davila... a murit... de mult... S'au împlinit șase ani...".

Se uità la mine și păreà că nu înțelege. Când terminai, el plecase ochii în pământ și stà înlemnit, iar când din nou îndreptă ochii spre mine, privirea sa erà pierdută și pare că nici nu mă vedeà.

Deodată duse mâna la gură, strângând-o cu putere și tot trupul său începù să tremure.

— „Șezi jos Zamfire"! îl îndemnai binișor, făcându-i și semn spre bancă.

Intâi nu se supuse, dar îl înecară suspinele. Atunci luându-și capul între mâini se lăsă jos, ghemuit pe o treaptă de scară și apucă a geme bâiguind.

— A... a... mu... ur... rit... D... Doam... ne...! Doam... ne...!" repetà ca pentru sine. O rușine de om umil îl făceà să se reție cât puteà, dar nu reuși să-și stăpânească durerea. Curând căinarea sa se închegă mai legată, mai vibrantă, ca o justificație a slăbiciunei sale: — „Că nu mi-ar fi de Azil... c'avem pension la Craiova... și ci-că e bun și ăla... Dar de el, că s'a dus... el, tatăl nostru.. că s'a prăpădit... și eu nu știam... Veneam să mă rog... și el nu mai e... Fusese așa o vorbă... pe la noi... că e bolnav greu... și c'a murit... și unii credeau... da lumea cea-că nu se poate... că prea se rugà toți la Dumnezeu... să-i ție zilele... că erà bun și milos... și m'am rugat și eu... am dat și lumânări... și n'am vrut să crez... c'a murit... C'au zis alții că trăește... și l-a făcut *mai mare*... și ne bucuram..."

Din nou gemù și se văită „A murit... Doamne — e — Doamne! Dar acum puse capul pe mânecă și se clătina pripit. Văzui că-l podidise lacrimile și nu-i mai spuneam nimic, că nici nu m'auzea.

A plâns amar de tot... ca un copil... până târziu...

Când s'a liniştit şi s'a sculat în picioare îşi reluase faţa mohorâtă cu care-l văzusem venind; păreà doar mai bătrân sau mai obosit. N'a vrut să mănânce. Plecà la gară şi-şi luă rămas bun... Ziceà că se duce acasă, să *spuie la oameni* şi să-I facă pomenire...

A ieşit din curte cu căciula în mână, cu capul în piept, încet... ca după un sicriu...

Să luăm aminte! Mari ai zilei!

Mare între mari a fost şi Davila, ceeace nu l-a oprit de a sta mereu alături de cei mici. Aceasta „l-a făcut *mai mare*" — nu gradul căpătat in extremis. — L'a făcut mare *pentru vecie*.

Cine a fost el au spus-o şi mari; au spus-o frumos.

Au spus-o şi mici; au spus-o simţit.

Care dintre aceştia o fi fost mai sincer? Senatorul!?.. sau Zamfir?...

***

Am scris aceste palide cuvinte de slavă îngenunchiat dinaintea umbrei glorioase a marelui bărbat, cu cugetul şi inima închinate memoriei sale, cu prilejul centenarului zilei în care s'a născut, ca să fie o cucernică participare la serbarea ce i se cuvine şi un îndemn pentru alţii mai meşteri de a lua pana în mână spre a'l pomeni şi ei.

De Carol Davila nu se va vorbì niciodată destul.

Nihil non laudandum aut dixit, aut fecit, aut scripsit.

(Velleius Paterculus)
în elogiul lui Scipione

8 Aprilie 1928.